

Künye:

Sayı: 55
Yıl: 2026
Sayfa: 123-146

 Ramazan MEŞE^{a*}

^a Doç. Dr., İnönü Üniversitesi,
ramazan.mese@inonu.edu.tr

* Sorumlu Yazar

Geliş Tarihi: 01.11.2025
Kabul Tarihi: 04.03.2026
Yayın Tarihi: 30.04.2026

Atıf:

Meşe, R. (2026). Endülüs Şiirinde Dini Motiflerin Politik Dönüşümü. *bilimname*, 55, 123-146. <https://doi.org/10.28949/bilimname.1815001>

Screened by
 iThenticate®
for Authors & Researchers

Endülüs Şiirinde Dini Motiflerin Politik Dönüşümü

Öz

Endülüs Müslümanlarının geride bıraktıkları zengin şiir birikimi, dönemin tarihi, kültürel ve coğrafi yapısının yanı sıra bu medeniyetin zihniyet dünyasını anlamamız açısından da vazgeçilmez bir kaynaktır. İslam edebiyatının Batı'daki en güçlü yansımalarından biri olan Endülüs şiiri, dinî ve siyasî söylemin iç içe geçtiği geniş ve verimli bir alan sunmaktadır. Endülüslü kimi şairler, Kur'ân ayetlerinden yaptıkları iktibaslar; peygamber, sahabe ve önde gelen şahsiyetlere yönelik göndermeleri ile çeşitli dinî kavram ve sembollerini politik bir dile dönüştürmüşlerdir. Şairler, bu tutumlarıyla siyasî otoritenin dinî referanslarla meşrulaştırılmasını, işlenen hatalar için af talebinde bulunulmasını, zor durumdaki devlete destek çağrısının yapılmasını, ümmet birliğinin vurgulanmasını ve cihada teşvik edilmesini amaçlamışlardır. Bu çalışmada, Endülüs şiirinde dinî motiflerin politik dönüşümü ele alınmaktadır. Çalışmanın temel problemi, dinî motiflerin Endülüs şiirinde nasıl politik bir dile dönüştüğüdür. Bu açıdan çalışma, Endülüslü şairlerin siyasî çıkarlarına uygun olarak dinî motifleri nasıl kullandığına dair şiir örneklerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada Endülüs şiirinde dinî motifler ve politik dönüşümleri hakkında bilgi verildikten sonra, şairlerin ayetleri, peygamber, sahabe ve bazı dinî kavramları kullandığı şiir örnekleri ele alınıp politik dönüşüm açısından değerlendirilmiştir. Çalışma neticesinde Endülüs şiirinin bir yandan dönemin tarihî ve siyasî koşullarını anlamaya imkân verdiği ortaya konulurken, diğer yandan dinî söylemin şiir aracılığıyla toplumsal bir güç unsuru haline geldiği ve politik dönüşümü gösterilmiştir.

Anahtar kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Endülüs şiiri, Dinî motifler, Politik söylem, Kur'ân'dan İktibas.

The Political Transformation of Religious Motifs in Andalusian Poetry

Abstract

The rich poetic heritage left by the Muslims of al-Andalus serves as an indispensable source for understanding not only the historical, cultural, and geographical structure of the period but also the intellectual world of the civilization. Andalusian poetry, as one of the most powerful reflections of Islamic literature in the West, presents a vast and fertile domain where religious and political discourse are deeply intertwined. Some Andalusian poets, through their quotations from Qur'anic verses, references to the Prophet, the Companions, and prominent figures, as well as their use of various religious concepts and symbols, transformed these elements into a political language. By doing so, the poets aimed to legitimize political authority through religious references, seek forgiveness for committed errors, call for support in times of crisis, emphasize the unity of the ummah, and encourage participation in jihad. This study examines the political transformation of religious motifs in Andalusian poetry. The central problem of the study is how religious motifs were transformed into a political discourse within Andalusian poetry. In this respect, the research seeks to analyze poetic examples that reveal how Andalusian poets employed religious motifs in line with their political interests. After providing general information on religious motifs and their political

transformation in Andalusian poetry, the study evaluates poems in which poets made use of Qur'anic verses, the Prophet, the Companions, and certain religious concepts, in terms of their political adaptation. Ultimately, the study demonstrates that Andalusian poetry, on the one hand, provides insight into the historical and political conditions of the period, and on the other hand, that religious discourse, through poetry, became a source of social power and reflected political transformation..

[The English Extended Abstract is available at the end of the article.]

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Andalusian Poetry, Religious Motifs, Political Discourse, Qur'anic Quotations.

Giriş

Endülüs, VIII. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar İslâm medeniyetinin Batı'daki en önemli temsilcisi olmuştur. Burada gelişimine devam eden Arap edebiyatı, klasik doğu şiir geleneğini sürdürmüş¹ aynı zamanda Endülüs'ün kendine özgü tarihî ve kültürel şartlarına uyum sağlayarak yeni bir kimlik kazanmıştır.² Endülüs şiirinin temel özelliklerinden biri, bireysel duyguların ve estetik kaygıların aktarımıyla sınırlı kalmayıp, siyasî ve toplumsal olayların da canlı bir şekilde dile getirilmesidir. Bu bağlamda Endülüs şiirinde dinî motifler bireysel dindarlığın sonucunda oluşan bir söylem olmasının yanında siyasî gayelere hizmet eden bir araç olarak da kendini göstermiştir.

Endülüs şiirinde kullanılan dinî motifler, toplumsal kriz dönemlerinde siyasî bir dile dönüşerek farklı işlevler üstlenmiştir. Endülüslü şairlerin şiirlerinde kullandığı dinî motiflerin en başında Kur'ân'dan yaptıkları alıntılar gelir. Bunun yanında Hz. Peygamber ve diğer peygamberin isimleri ile kıssaları, namaz, oruç ve hac gibi ibadet ritüelleri, Mekke, Medine, Mescid-i Aksa gibi kutsal mekanlar ve çeşitli dinî kavram ve semboller dinî motif olarak şiirlerde yerini almıştır. Bu motifler öncelikle estetik bir zenginlik katmak amacıyla kullanılmıştır. Bunun yanında şiirde Kur'ânî üsluba yakın bir dil kullanma, dua cümlelerine yer verme ve birtakım dinî sembol ve kavramı kullanma, şiiri sanatsal bir anlatı olmasının yanında manevi bir ikileme büründürmüştür. Nitekim bu dönüşüm, Endülüs'teki edebî zevkin dinî duyarlılıkla iç içe geçtiğini göstermektedir.

Endülüs şiirinde siyasî bir işleve bürünen dinî motifler, ilk olarak yöneticileri methetme gayesi ile yazılan şiirlerde görülür. Bunun yanında şehir mersiyeleri ve istiğâse şiirlerinde de dinî motiflerin politik bir söyleme dönüştüğü söylenebilir. Özellikle Reconquista süreci³ ve Müslümanların siyasî parçalanmışlığı, şairleri dinî söylemi siyasî bilinç ve direniş çağrısının merkezine yerleştirmeye sevk etmiştir.

Bu çalışmanın temel problemi dinî motiflerin Endülüs şiirinde hangi yollarla politik bir dile dönüştüğüdür. Bu bağlamda şu amaçlara odaklanılmaktadır: Endülüs şiirinde kullanılan dinî motiflerin hükümdarların meşruiyetini desteklemedeki rolünü incelemek. Toplumun direniş ve birlik bilincine katkısını ortaya koymak. Şairlerin kendi çıkarları ya da affedilmelerinde dinî motifleri nasıl kullandığını ele almak. Son olarak dinî motiflerin siyasî söylemdeki işlevini analiz etmek. Bu amaçların gerçekleşmesi elbette dinî motif içeren Endülüs şiirlerini tahlil etmek, bu şiirlerde kullanılan dinî motiflerin kullandıkları bağlamı bilmekle mümkündür. Dolayısıyla bu çalışma ilgili şiirleri inceleyerek şiirde kullanılan dinî motiflerin nasıl siyasî bir söyleme dönüştüğü ortaya koymaktadır. Ayrıca Endülüs edebiyatını sadece estetik bir şiir geleneği olarak değil, aynı zamanda dinî ve siyasî söylemin keşişiminde yer alan bir düşünce alanı olarak değerlendirmesine katkı sunacaktır.

Çalışmada Endülüs şiirinde dinî motifler incelendikten sonra bu şiirlerin politik dönüşümleri ele

¹ Şevkî Dayf, *el-Fennu ve mezâhibuhu fi's-şi'ri'l-'Arabî* (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.), 412.

² Hannâ el-Fâhûrî, *el-Mûciz fi'l-Edebi'l-'Arabî ve târihihi -el-Edebü ff'l-Endelüs ve'l-Mağrib* (Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.), 3/151.

³ Reconquista, 718 yılında başlayan ve yaklaşık sekiz asır boyunca devam eden, 1492'de son Endülüs devletinin yıkılmasıyla sonuçlanan ve etkileri bu tarihten itibaren daha belirgin hâle gelen tarihsel bir süreçtir. Bk. İlyas Uçar, "Reconquista: Endülüs'te Müslüman-Hıristiyan İlişkileri", *Kalemname* 5/9 (Haziran 2020), 220-288.

alınacaktır. Daha sonra Kur'ân ayetlerinden yapılan iktibaslar, Peygamber, sahabe ve önder şahsiyetlerin kullanımı ve diğer dinî konuları içeren şiirler tespit edilip, bu şiirlerin nasıl politik bir dile dönüştüğü üzerinde durulacaktır. Siyasî söyleme dönüşen bütün şiirleri incelenmek mümkün olmadığından, temsil kabiliyeti yüksek bazı kaside pasajları ve seçilmiş şiir örnekleri analiz edilmiştir.

Literatür taramamız sonucunda gerek Türkiye'de gerekse yurt dışında doğrudan '*Endülüs Şiirinde Dinî Motiflerin Politik Dönüşümü*' konusunu ele alan müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada, Endülüs edebiyatı ve tarihiyle ilgili temel kaynakların yanı sıra Endülüslü şairlerin divanları, güncel kitaplar ve makalelerden yararlanılmıştır. Modern Arap edebiyatı bağlamında şairlerin şiirlerindeki politik söylemi inceleyen bazı araştırmalar mevcut olmakla birlikte,⁴ bu çalışmada belirli bir dönem esas alınmış ve söz konusu dönemde yazılan şiirlerde dinî motiflerin politik dile dönüşümü incelenmiştir. Dolayısıyla, Endülüs şiiri alanında bu nitelikte yapılmış bir çalışmanın bulunmaması, makalenin özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

A. Endülüs Şiirinde Dinî Motifler ve Politik Dönüşümleri

Endülüs şiiri, İslam medeniyetinin Batı'daki edebî miraslarından biri olarak, Arap şiir geleneğinin zenginliğini yansıtan en önemli edebî ürünlerdendir. VIII. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar süren bu edebî üretim, yalnızca bireysel duyguların estetik bir ifadesiyle sınırlı kalmamış; siyasî, toplumsal ve dinî meselelerin şiirsel bir dile bürünmesine de aracılık etmiştir. Endülüs şairleri, klasik kaside formunu yeni temalarla zenginleştirirken, aynı zamanda fetihler, kayıplar, sürgünler ve dinî hassasiyetler gibi tarihî tecrübeleri mısralarına taşımışlardır. Bu yönüyle Endülüs şiiri, sadece bir edebî tür değil, aynı zamanda dönemin kültürel kimliğini, toplumsal hafızasını ve politik dinamiklerini aktaran edebî bir mirastır.

Endülüs şiirlerinde dinî motifler, bireysel bir inanç yansıması olmanın yanında siyasî otoritenin meşruiyetini pekiştiren unsurlar olarak da karşımıza çıkar. Şairler, Kur'ân'dan iktibaslar, peygamberlere yapılan göndermeler ve uhrevî tasvirlerle hem toplumun dinî duyarlılığını beslemiş hem de iktidar sahiplerini ilahî bir çerçeve içinde sunmaya çalışmışlardır. Bu yönüyle şiir, dinî söylemin politik bir dile dönüştüğü alanlardan biri hâline gelmiştir. Dinî motiflerle süslenen kasideler, yöneticilerin otoritesini yüceltirken aynı zamanda halkı cihada, dayanışmaya veya sabra davet eden birer propaganda aracı olmuştur. Bu bağlamda şairler, iktidar ile toplum arasında bir tür kültürel ve ideolojik köprü görevi görmüşlerdir. Örneğin, düşman karşısında Allah'ın yardımına sığınma veya fetihleri ilahî bir takdirin sonucu olarak görme eğilimi hem şiirlerin retorik gücünü artırmış hem de Müslüman topluluğun tarihsel bilincini pekiştirmiştir.

Endülüslü şairler farklı temalarda eserler kaleme almış olmakla birlikte, neredeyse tüm şiirlerinde dinî motiflere yer verdikleri görülmektedir. Bununla birlikte, bazı temalarda işlenen dinî unsurların siyasallaştırıldığı ve doğrudan siyasî amaçlara hizmet edecek şekilde kullanıldığı dikkat çekmektedir. Özellikle hükümdarları yüceltmek amacıyla yazılan medih şiirlerinde, devletin içinde bulunduğu zorluklara karşı diğer Müslüman devletlerden yardım talep etmeyi hedefleyen istiğâse şiirlerinde ve şairin işlediği bir kusur yahut suç sebebiyle affını dile getirmek için kaleme aldığı i'tizâr ve isti'tâf türü şiirlerde⁵ dinî motiflerin siyasî bir propaganda aracı hâline getirildiği görülmektedir. Bu bağlamda propaganda işlevi gören dinî unsurlar; çoğunlukla Kur'ân ayetlerinden yapılan iktibaslar, peygamber isimleri ve kıssaları, kimi zaman kutsal mekânlara yapılan göndermeler ve bunların dışında ibadet, ahlak, zühd, cihad ve takvâ gibi temalardan oluşmaktadır.

⁴ Nurullah Ulutaş, "Orta Doğu'nun Aykırı Şairi Nizar Kabbani'de Politik Söylem", *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi* 3/1 (2019), 13-22; Mesut Cevher - Hale Ünlü, "Modern Arap Edebiyatında Şiir ve Siyaset İlişkisi: Ahmet Matar Örneği", *Doğu Araştırmaları Dergisi* 1/25 (2022), 74-93.

⁵ Bkz. Ramazan Meşe, "İ'tizâr ve İsti'tâf Şiiri -Cahiliye ve İslamî Dönem-", *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1/10 (2019), 195-215.

1. Kur'ân Ayetlerinden Yapılan İktibaslar

Dinî ilimlerin en temel kaynağı Kur'ân-ı Kerim'dir. Kur'ân beyan ve fesahat için önemli bir kaynak olup şairler eski dönemlerden beri şiirlerinin estetik boyutunu güzelleştirmede Kur'ân lafzından istifade etmektedir. Bunun ilk örneklerinden birisi Hz. Ali'nin (öl. 40/661) aşağıdaki beyitte Furkân sûresinden yaptığı iktibastır:

لَوْ كُنْتُ بَوَّابًا عَلَى بَابِ جَنَّةٍ   لَقُلْتُ لَهُمْدَانَ ادْخُلِي بِسَلَامٍ

"Eğer ben cennetin kapısında bekçi olsaydım, Hemdan'a (kabile halkına) 'selametle giriniz' derdim."⁶

Bu beyitte Hz. Ali (وَعِبَادُ الرَّحْمَانِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا), "Rahmân'ın has kulları yeryüzünde vakarla yürüyen, cahiller onlara laf attığı zaman, "selâm" deyip geçen kullardır"⁷ ayetinden iktibas etmiştir.

Endülüslü şairler de ayetleri şiirlerinde çokça kullanmışlardır. Mesela Endülüs'lü şair İbn Hazm (öl. 456/1064) cennet ve nimetlerinin vâsif ederken Kur'ân-ı Kerim'den iktibas yapmıştır:

وَأَعْدَلُ فِي إِجْهَادِ نَفْسِي فِي الَّذِي   أُرِيدُ وَأَنِّي فِيهِ أَشْقَى وَأَتَعَبُ
هَلِ اللَّوْلُؤُ الْمَكْنُونُ وَالذُّرُّ كُلُّهُ   رَأَيْتَ بَغْيِيرَ الْعَوْصِ فِي بَحْرِ يُطَلَّبُ

"İstediğim şeye ulaşmak için nefsimi çabalamakla kınarım; ama onda en çok yorulan ve en çok zahmet çeken yine ben olurum.

Hiç gördün mü ki, 'saklı inciler' ve tüm değerli inciler denize dalmadan, kolayca elde edilsin?"⁸

Bu beyitlerde İbn Hazm "اللؤلؤ المكنون" (وَحُورٌ عَيْنٌ كَأَمْثَالِ اللَّوْلُؤِ الْمَكْنُونِ) "Onlar için saklı inciler gibi, iri gözlü huriler de vardır"⁹ ayetlerinden iktibas etmiştir.

Yine İbn Sîd el-Batalyevsî (öl. 521/1127) aşağıdaki şiirinde bir beytin tamamını Kur'ân'dan iktibas etmiştir:

قُلْ لِقَوْمٍ لَا يَتُوبُونَ   وَعَلَى الْإِثْمِ يُصِرُّونَ
خَفَّفُوا ثِقَلَ الْمَعَاصِي   أَفَلَحَ الْقَوْمُ الْمُخْفُونَ
لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى   تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ

"Tövbe etmeyen, günah üzerinde ısrar eden bir topluluğa söyle:

Günahların yükünü hafifletin; çünkü kurtuluşa erenler, yüklerini azaltanlardır.

Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe asla iyiliğe (el-birr'e) erişemezsiniz."¹⁰

Bu beyitte şair (لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ) "Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe asla iyiliğe

⁶ Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, thk. Suheyl Zekkâr, Riyâd ez-Ziriklî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996), 3/98; Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. 'Alî el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ fî sinâ'ati'l-inşâ* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.), 13/327.

⁷ el-Furkân, 25/63.

⁸ Ebû Muhammed 'Alî b. Ahmed el-Endelusî İbn Hazm, *Tavku'l-hamâme fî'l-'ulfeti ve'l-'ullâf*, thk. İhsân 'Abbâs (Beyrut: Mü'essesetü'l-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 1987), 192.

⁹ el-Vâkia, 56/22-23.

¹⁰ Şadrüddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-İsbahânî Ebû Tâhir es-Silefî, *Mu'cemu's-sefer*, thk. 'Abdullâh 'Umar el-Bârûdî (Mekke: el-Mektebetü't-Ticâriyye, 2010), 38/89; Ebû'l-Hasan 'Alî b. Yûsuf el-Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât 'alâ 'enbâhi'n-nuhât*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1982), 1/182.

(el-birr'e) erişemezsiniz"¹¹ ayetini iktibas etmiştir.

Yukarıda verilen örnekler çoğaltılabilir. Nitekim bazı şairlerin şiirlerinde Kur'ân'dan yaptıkları iktibasların, zaman içerisinde belirli menfaatler elde etme yahut politik çıkar sağlama amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Şairler, ayetleri bazen hükümdarların meşruiyetini pekiştirmek, bazen birlik çağrısı yapmak, kimi zaman direniş, zafer veya mağlubiyet anlatılarını güçlendirmek amacıyla kullanmışlardır. Bunun yanında, bir şairin affedilme talebinde muhatabını ikna etmek için ayetlerden yararlandığı; kimi zaman ise bir devlet veya devlet yöneticisinden yardım talebinde bulunurken ayetlere başvurduğu da bilinmektedir. Benzer şekilde, şehirlere yazılan mersiyelerde ayetlerin dinî motif olarak, muhatabı etkileme gayesiyle kullanıldığı görülür.

Bütün bunlardan hareketle, Endülüslü şairler Kur'ân'dan yaptıkları iktibasları manevî öğreti aracı olmanın ötesinde, siyasî mesajların iletilmesinde de etkili bir retorik unsur olarak kullanmışlardır. Zira şair, ayetlere atıfta bulunmak suretiyle sözünü yüceltmiş, anlamına derinlik katmış ve kimi durumlarda siyasî mesajlarını daha güçlü bir şekilde iletebilmiştir.

Endülüs'teki son Abbâdî Emîri Mu'temid b. Abbâd (öl. 427/1094) tarafından zındıklıkla itham edilerek hapsedilen Ebü'l-Hasan el-Fukeyk (öl. ?), affedilmek amacıyla kaleme aldığı şiirinde Kur'ân'dan iktibaslara yer vermiştir. Böylece, aslında zındık olmadığını, bilakis Kur'ân'ı iyi bildiğini ve onunla derin bir irtibat içerisinde bulunduğunu ortaya koymaya çalışmıştır:

فَمَنْ رَأَى شَاعِرًا فِي السِّجْنِ مُطْرَحًا   فِي ظُلْمَةٍ وَهُوَ بِالْبُهْتَانِ مَظْلُومٌ
نَادَيْتُ حِلْمَكَ وَالْأَقْدَارَ حَائِمَةً   كَصَاحِبِ الْخُوتِ نَادَى وَهُوَ مَكْظُومٌ
فَاخْلُلْ بَيْنَنَا رَبِّقَ الْأَسْرِ عَنْ غُنْتِي   فَأَنْتَ بِالْفَضْلِ وَالْإِفْضَالِ مَوْسُومٌ

"Karanlığın içine atılmış ve iftiralarla haksızlığa uğramış hapiste bir şairi kim görür?"

Sâhibu'l-hût (Hz. Yunûs) kederli olduğu halde yaptığı çağrı gibi ben de hakkımda takdir edilenler başımda uçuşurken affın için niyazda bulunuyorum.

*O halde sağ elinin bereketiyle boynumdaki esaret bağıyı çöz, zira sen fazlın ve ihsanın damgasıyla bilinen (yegâne merhamet sahibisin)."*¹²

Bu beyitte şairin (وَهُوَ مَكْظُومٌ) "gamlı ve kederli olduğu halde" ifadesi (فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ) (الْخُوتِ إِذْ نَادَى وَهُوَ مَكْظُومٌ) "Rabbinin hükmüne sabır göster. Balina sahibi (Yûnus) gibi olma. Hani o, (balığın karnında) kederli bir halde Rabbine yakarmıştı"¹³ ayetinden iktibastır. Bu beyitleri, ayet ve Kur'ân kıssalarının politik söyleme dönüşümü bağlamında değerlendirdiğimizde; şair kendi masumiyetini ve zindandaki sıkıntısını anlatırken, Hz. Yunus'un balık karnındaki duasına telmih yapıyor. Bu telmih, salt dinî veya bireysel bir tecrübe anlatımı olmaktan çıkıp politik göndermeye dönüşmektedir. Çünkü şair, haksız yere sürgün edilmiş ya da baskı altında bırakılmış bir kimliği temsil ederek bu durumu masumiyet çerçevesinde sunmaktadır.

Buna benzer bir durumu İbn Zeydûn'da (öl. 463/1071) da görmek mümkündür. İbn Zeydûn, hapiste iken kendini affettirmek için vezir Ebu'l-Velîd'e yazdığı şiirlerde, ayetlerden iktibas yapmaktadır:

لَطَّاهَا، فَأَضْبَحْتُ كَالصَّرِيمِ   نَارُ بَغْيٍ سَرَى إِلَى جَنَّةِ الْأَمْنِ

¹¹ Âl-i İmrân 3/92.

¹² Ebü el-Hasan 'Alî el-Endelüsî İbn Bessâm eş-Şenterîni, *ez-Zehîra fî mehâsini ehli'l-Cezîra*, thk. İhsân 'Abbâs (Tunus: ed-Dâru'l-'Arabiyye, 1978-1981), 7/373-374.

¹³ el-Kalem, 68/48.

بِأَبِي أَنْتَ، إِنْ تَشَأْ تُكْ بَرْدًا   وَسَلَامًا، كَنَارِ إِبْرَاهِيمِ

“Emniyet bahçesine zulüm ateşi sıçradı, orayı alevler sardı. Peşinden katran siyahı gibi oldu.
Babam sana feda olsun! İstersen İbrahim’in ateşi gibi serin ve selamet olursun.”¹⁴

Birinci beyit (فَأَضْبَحْتَ كَالصَّرِيمِ) “Böylece bahçe, (anızı) yakılmış toprağa döndü”¹⁵ ayetinden iktibastır. İkinci beyit ise (فَلْنَا يَا نَارَ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمِ) “Ey ateş! İbrâhîm’e karşı serin ve esenlik ol’ dedik”¹⁶ ayetinden iktibastır. Şaire göre zulmün ateşi, bireysel bir haksızlığın yanısıra toplumsal düzeni yakan politik zorbalıktır. Güven ve huzurun sembolü olan emniyet bahçesi (جَنَّةُ الْأَمْنِ), zulümle harap edilmiştir. Bu ifadesi ile şair, toplumun selametini yok eden politik güçlere gönderme yapmaktadır. Yine Nemrud’un ateşi burada zalim otoritenin zulmünü, İbrâhîm ise mazlum halkı/şairi temsil etmektedir. Ayete yapılan işaret, zulme uğrayanların ilahî destekle korunacağı ve zulmün ateşinin söneceği mesajını vermektedir.

Yine Muhammed b. Mes`ûd el-Beccânî (öl. 380/991) hapiste iken affedilmek için yazdığı şiirinde kendisine yöneltilen suçlama ve iftiralara reddetmek için doğrudan Kur`ânî bir dil kullanıyor ve söylemini ilahî adalet vurgusu üzerine kurarak dinî sembolleri politikleştiriyor:

إِنْ كُنْتُ أَضْمَرْتُ الَّذِي زَخَرَفُوا   عَنِّي فَدَعْنِي لِقَدِيرِ الرَّحِيمِ
فَعِنْدَهُ نَزَاعَةٌ لِلشَّوَى   وَعِنْدَهُ الْفَرْدَوْسُ ذَاتُ النَّعِيمِ

“Eğer onların süsleyerek (uydurup) bana isnat ettikleri şeyi gizlemişsem, bırakın beni Kadîr ve Rahîm olana.

Çünkü O’nun katında derileri soyup yakacak cehennem de vardır, nimetlerle dolu Firdevs cenneti de.”¹⁷

Burada şair, suçlamaların asılsız olduğunu vurguluyor. Birinci beyitte “el-Kadîr” ve “er-Rahîm” isimleri doğrudan Kur`ân’ın dilinden alınmış, yani beyit dua ve savunma niteliğindedir. İkinci beyitte ise (نَزَاعَةٌ لِلشَّوَى) “derileri kavurup soyan”<sup>18</sup> ayetine gönderme yaparak Kur`ân’daki cehennem tasvirine değinmektedir. Aynı şekilde (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفَرْدَوْسِ نُزُلًا) “İman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapanlara için konaklayacakları Firdevs cennetleri vardır”¹⁹ ayetinde geçen Firdevs ifadesi ile de cennete vurgu yapmaktadır. Şair, kendisini aklamak için adeta “hakikat, insan yargısında değil; Allah’ın nihai hükmündedir” diyerek dünyevî siyaseti aşan ilahî adalet söylemi kurmaktadır. Bu tutum, politik bir direniş biçimi olarak değerlendirilebilir. Zira şair, rakiplerinin söylemlerini reddetmekte ve kendisini Kur`ân’ın diliyle aklamaktadır.

Endülüs şairleri bazen ayetleri direnişe ve cihada çağrı yapmak gayesi ile şiirlerinde politik bir dille kullanmışlardır. Bugün Sevilla olarak bilinen İşbiliye kuşatma altına girdiğinde şehir hakkında söylenen mersiyelerin birinde Ebû İshâk İbrâhîm b. Sehl el-İsrâîlî (öl. 649/1251 [?]) insanları cihada davet ederken Kur`ân’dan ve dinî motiflerden yoğun bir şekilde faydalanmıştır:

¹⁴ Ebû'l-Velîd Ahmed b. Abdillâh İbn Zeydûn, *Divânü İbn Zeydûn*, thk. Yûsuf Ferhât (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1944), 282.

¹⁵ el-Kalem, 68/20.

¹⁶ el-Enbiyâ, 21/69.

¹⁷ Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed el-Tilmesânî el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'l-ratîb*, thk. İhsan Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1977), 3/389.

¹⁸ el-Me`âric, 70/16.

¹⁹ el-Kehf, 18/107.

وَرَدَا فَمَضْمُونٌ نَجَاحِ الْمَصْدَرِ
 هِيَ عِزَّةُ الدُّنْيَا وَفَوْزُ الْمَحْشَرِ
 نَادَى الْجِهَادُ بِكُمْ لِنَصْرِ مُضْمَرِ
 يَبْدُو لَكُمْ بَيْنَ الْعِتَاقِ الضَّمَرِ
 خَلُّوا الدِّيَارَ لِدَارِ خُلْدٍ وَاِرْكَبُوا
 غَمَرَ الْعَجَاجِ إِلَى النَّعِيمِ الْأَخْضَرِ
 وَتَسَوَّغُوا كِدْرَ الْمَنَاهْلِ فِي السَّرَى
 تَرَوْا بِمَاءِ الْحَوْضِ غَيْرَ مُكَدَّرِ
 وَتَجَشَّمُوا الْبَحْرَ الْأَجَاجِ فَإِنَّهُ
 سَبَبٌ بِهِ تَرْدُونَ نَهْرَ الْكُوْثَرِ
 وَتَحَمَّلُوا حَزَّ الْهَجِيرِ فَإِنَّهُ
 ظِلٌّ لَكُمْ يَوْمَ الْمَقَامِ الْأَكْبَرِ
 يَا مَعْشَرَ الْغَرْبِ الَّذِينَ تَوَارَثُوا
 شَيْمَ الْحِمِيَّةِ أَكْبَرًا عَنْ أَكْبَرِ
 إِنَّ الْإِلَهَ قَدْ اشْتَرَى أَرْوَاحَكُمْ
 بِيَعُوا وَيَهْنِكُمْ ثَوَابُ الْمُشْتَرَى
 أَنْتُمْ أَحَقُّ بِنَصْرِ دِينِ نَبِيِّكُمْ
 وَبِكُمْ تَمَهَّدَ فِي قَدِيمِ الْأَعْصَرِ

“Bir kaynak (su) gibi size vaat edilen şey, dünyada izzet, mahşerde kurtuluştur.

Cihad sizi gizli bir zafere çağırırdı. Bu zafer güçlü ve kıvrak atların arasında size görünecektir.

Fânî yurtları bırakın, ebedî yurda yönelin. Yeşil cennete giden yol için ayaklanın.

Yolculukta bulanık pınarlardan içseniz de sonunda Kevser havuzunun tertemiz suyundan kana kana içeceksiniz.

Tuzlu ve acı denizi göze alın. Çünkü o, sizi Kevser nehrine ulaştıracak sebeptir.

Öğle sıcağının yakıcılığına sabredin. Çünkü o, kıyamet gününde size gölge olacaktır.

Ey Arap topluluğu! Siz ki atalarınızdan büyüklere yakışır şerefli hasletleri miras aldınız.

Allah sizin canlarınızı satın aldı. Siz de satışınızı yapın, böylece alıcının (Allah'ın) mükâfatı size kutlu olsun.

Siz, peygamberinizin dinine yardım etmeye en layık olanlarınsınız. Çünkü o, eski çağlardan beri sizinle kökleşti ve yayıldı.”²⁰

Bu şiir, baştan sona cihat çağrısı üzerine kuruludur ve hem dünyevî izzetin hem de uhrevî kurtuluşun ancak mücadeleyle elde edilebileceğini vurgulamaktadır. İlk beyitte “عِزَّةُ الدُّنْيَا وَفَوْزُ الْمَحْشَرِ” (dünyadaki izzet ve ahiretteki kurtuluş) ikili bir ödül sistemi olarak tasvir edilmekte; bu da mücahidin hem dünyada hem de ahirette onurlandırıldığını göstermektedir. Devam eden beyitlerde, şair cihadı bir sefer metaforu üzerinden işlemektedir. Atların tozu-dumanı (عَمَرَ الْعَجَاجِ), sıcak ve susuzluk (حَزَّ) gibi zahmetler, uhrevî nimetlerin (حَوْضُ الْكُوْثَرِ, نَعِيمُ الْأَخْضَرِ, ظِلُّ يَوْمِ الْقِيَامَةِ) mukabili olarak sunulur. Bu üslup, zahmet-rahmet ikiliğine dayalı klasik İslamî söylemin bir yansımasıdır. Şair, “يا معشر العرب” hitabıyla Arap toplumuna seslenmekte, onların “موروث الحمية” (atalarından devralınmış hamiyet/izzet) duygusunu harekete geçirmektedir. Burada tarihsel bir aidiyet bilinci öne çıkarılmakta ve cihat çağrısı etnik-ahlâkî bir sorumluluk ile desteklenmektedir. Şiirin asıl vurgulanmak istenen anlam ise, Kur’ân’dan açık bir iktibasla şekillenir: (إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ) “Muhakkak Allah müminlerin canlarını ve mallarını kendilerine vereceği cennet karşılığında satın

²⁰ Muhammed Abdullah ‘Anân, *Devletü’l-İslâm fî Endelüs* (Mısır: Mektebetü’l-Hanicî, 1990), 5/47.

almıştır."²¹ Şair, bu ayeti hatırlatarak cihadı ilahî bir alışveriş ile temellendirmekte; canların Allah'a satılması karşılığında "ثواب المشتري" (alıcı olan Allah'ın ödülü) vaat edilmektedir. Bu beyit, şiirin hem dinî hem de edebî açıdan en güçlü yönünü oluşturur. Son beyitte ise Arapların İslam'ın kuruluşundaki tarihsel rolüne vurgu yapılmaktadır. Onlar, Hz. Peygamber'in dinini savunmakta en öncelikli muhatap olarak görülmekte, geçmişteki şanlı dönemle şimdi arasında bir süreklilik bağı kurulmaktadır. Böylece şiir, geçmişi hatırlatarak güncel mücadeleye bir meşruiyet zemini kazandırmaktadır. Sonuç olarak bu şiir edebî bir ürün olmasının yanında zahmet–rahmet, feda–sevap, dünya–ahiret zıtlıkları tıbak sanatı temelinde, toplumsal dayanışmayı, cihadı ve direnişi teşvik eden bir yapıya dönüşmüştür.

2. Peygamber, Sahabe ve Önder Şahsiyetler

Endüslü şairler şiirlerinde peygamber, sahabe ve önder şahsiyetleri dinî motif olarak kullanmışlardır. Özellikle Hz. Peygamberi medih konusunda muazzam bir külliyatı geride bırakmışlardır.²² Aynı şekilde sahabe hakkında da pek çok medih yazmışlardır.²³

Hz. Peygamber hakkında yazılan medihlere bir örnek olarak İbnu'l-Cennân (öl. 650/1242) 140 beyitten oluşan kasidesi verilebilir. Bu kasidenin her beytine şair "سلام على" ifade ile başlamıştır.²⁴ Genel olarak Hz. Peygamber'i methettiği bu kasidede şaire göre Hz. Peygamber, Hz. Âdem'den (a.s.) öncedir. Onun nûru, kendisinden önceki peygamberlerde tecellî etmiş; ayrıca bu peygamberler, onun nübüvvetine erişmeleri durumunda kendisine yardım edeceklerine dair Allah'a ahit vermişlerdir. Bu nedenle Hz. Peygamber'in gönderileceği hakikat, Tevrat ve İncil gibi kutsal kitaplarda kayıtlıdır. Nitekim hem Hz. Musa hem Hz. İsa hem de İsrailoğullarından çıkan bazı peygamberler onun gelişini müjdelemiştir.²⁵ Aşağıda zikredilen beyitler, İbnu'l-Cennân'ın bu anlayışının güçlü bir yansımını ortaya koymaktadır:

بَادِمَ إِذْ خَرَّ الْمَلَائِكُ سُجَّدًا	سَلَامٌ عَلَى النُّورِ الَّذِي كَانَ كَامِنًا
بِهَا شَرَّفَ اللهُ الْخَلِيلَ وَمُحَمَّدًا	سَلَامٌ عَلَى مَنْ كَانَ أَشْرَفَ دَعْوَةٍ
وَدَانَ بِإِيمَانٍ بِهِ وَتَعَبَّدًا	سَلَامٌ عَلَى مَنْ وَدَّ مُوسَى أَتْبَاعَهُ
فَقَدَّ صَدَقَتْ لِلصَّادِقِ الْوَعْدِ مَوْعِدًا	سَلَامٌ عَلَى بُشْرَى الْمَسِيحِ بْنِ مَرْيَمَ

"Melekler, Âdem'e secdeye vardıklarında Âdem'in özünde olan gizli nura selâm olsun!

Selâm olsun o yüce davete ki, Allah onunla Halîl'i (İbrahim'i) ve Muhammed'i şereflendirdi.

Selâm olsun öyle birine ki, Mûsâ'nın taraftarları onu sevdi ve ona iman ile bağlanıp ibadette bulundu.

*Selâm olsun Meryem oğlu Mesih'in müjdesine; zira o, doğru vadin gerçekleşeceği zamanı tasdik etti."*²⁶

Endüslü şairler peygamber, sahabe ve önder şahsiyetlerin isimlerini sık sık şiirlerinde dile getirmişlerdir. Bunu bazen birini methetmek bazen kendini affettirmek bazen de Müslümanları direnişe, cihada ve birliği davet etmek için siyasî gayelerle kullanmışlardır. Örneğin Muvahhid dönemi

²¹ et-Tevbe 9/111.

²² Bkz. es-Sa'îd Kurârî, *el-Medâihu'n-Nebeviyye fi's-şi'r'i'l-Endelusi fi'l-karni's-sâmin el-hicrî madâmînuhâ ve eşkâluha'l-fenniyye Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb ve İbn Câbir "unmûzecen"* (Doktora Tezi, Batna Üniversitesi, 2017), 40-31; Harun Özel, "Endülüs Şiirinde Hz. Peygamber Methiyeleri," *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 2/26 (2022), 621-645.

²³ Muhammed el-Muallimî, *Sahâbatü'r-Resûl sallallâhu aleyhi ve sellem fi's-şi'r el-Endelüsî* (Mağrib: er-Râbita el-Muhammediyye li'l-Ulemâ, 2010), 217-252.

²⁴ Muhammed Mustafa Behcet, *Dîvânü İbnu'l-Cennân el-Ensârî el-Endelüsî* (y.y.: b.y., 1990), 81-96.

²⁵ Özel, "Endülüs Şiirinde Hz. Peygamber Methiyeleri", 629.

²⁶ Behcet, *Dîvânü İbnu'l-Cennân el-Ensârî el-Endelüsî*, 82-83.

şairlerinden Ebû Abdullah er-Rusâfî (öl. 572/1177) halife Abdulmü'min b. Alî'yi överken Hz. Musa ve kıssası, Tur Dağı, nübüvvet nuru ve ilahî hidayet ateşi etrafında bir tasvir kurmaktadır:

لَوْ جِئْتَ نَارَ الْهُدَى مِنْ جَانِبِ الطُّورِ	قَبَسْتَ مَا شِئْتَ مِنْ عِلْمٍ وَمِنْ نُورِ
مِنْ كُلِّ زَهْرَاءٍ لَمْ تَرْفَعْ دُؤَابَتَهَا	لَيْلًا لِسَارٍ وَلَمْ تُشْعَبْ لِمَقْرُورِ
فِضْيَةُ الْقَدَحِ مِنْ نُورِ النَّبِيِّ أَوْ	نُورِ الْكَرَامَةِ تَجْلُو ظِلْمَةَ الزُّورِ
مَا زَالَ يَفْضُمُهَا التَّقْوَى بِمُوقِدِهَا	صَوَامٌ هَاجِرَةٌ قَوَامٌ دَيْجُورِ
حَتَّى أَضَاءَتْ مِنَ الْإِيمَانِ عَنْ قَبَسِ	قَدْ كَانَ تَحْتَ زَمَادِ الْكُفْرِ مَكْفُورِ
نُورِ طَوَى اللَّهُ زِنْدَ الْكَوْنِ مِنْهُ عَلَى	سِقْطٍ إِلَى زَمَنِ الْمَهْدِيِّ مَذْخُورِ

"Eğer Tûr Dağı tarafından gelen hidayet ateşine erişseydin, oradan dilediğin kadar ilim ve nur alabilirdin.

Her bir parlak yıldızdan ki gece yolcusuna yol göstermemiş, üşüyene de ısı vermemiştir.

O, sanki gümüşten bir kadehtir; nübüvvet nurundan yahut keramet nurundan parılayan, zulmün karanlığını aydınlatan bir ışık.

Onu sürekli olarak takva tutuşturmuş, gündüzleri oruç tutan, geceleri ibadetle geçiren kimseler bu ateşin odunu olmuştur.

Nihayet iman kıvılcımından öyle bir ışık doğdu ki, bu nur önceden küfrün külü altında gizlenmişti.

Bu nur, Allah'ın kâinatın kalbine mühürlediği bir ışıktır. Kıyamete dek saklı kalacak, Mehdi'nin zamanına kadar korunmuş bir sırdır."²⁷

Şair, ilk beyitte Hz. Musa'nın vahiy aldığı Tûr Dağı kıssasını kullanarak hidayetin kaynağını ilahî bir ateşe benzetmektedir. Bu, aslında bir dinî motif iken şiirde siyasî bir işlev görmektedir. İlahî nurun günümüzde belirli bir kişi ya da topluluğun elinde yeniden parladığı ima edilmektedir. Böylece kutsal bir kıssa, güncel siyasî liderliği meşrulaştırıcı bir çerçeveye dönüştürülmüştür. İkinci beyitte hakiki yol göstericinin kim olduğu sorusu ima edilmektedir. Yıldızların yol göstermemesi, sahte liderlik ya da zayıf rehberlik sembolüdür. Şair, hakiki rehberliği dinî bir ışık kaynağıyla özdeşleştirerek, mevcut siyasî otoriteyi "gerçek hidayet kaynağı" konumuna taşımaktadır. Üçüncü beyitte kullanılan peygamberlik ve keramet ışığı söylemi, siyasî lideri dinî bir otoriteye yakınlaştırır. Siyasî övgü, dinî bir motifle kaynaşarak liderin karizmatik ve ilahî destekli bir konumda sunulmasını sağlamıştır. Dördüncü beyitte şair, lideri takva sahibi, oruç ve ibadetle meşgul biri olarak tasvir etmektedir. Bu, sıradan bir hükümdarın ötesinde, dinî bir örneklik iddiasıdır. Dolayısıyla politik övgü, dinî ibadet diliyle meşrulaştırılmıştır. Beşinci beyitte dinî motif bir "diriliş" fikrine dönüşür. Küfür ve zulmün külü altında gizli kalmış olan kıvılcımın tekrar parlaması, siyasî bir hareketin veya liderliğin "yeniden diriliş" misyonunu vurgulamaktadır. Son beyitte şair, ışığın Mehdi zamanı için saklandığını söyleyerek doğrudan politik bir atıfta bulunmaktadır. Mehdi figürü, dinî bir motif olarak siyasî iktidarı ilahî bir kurtuluş hareketiyle ilişkilendirmeye yarar. Sonuç olarak bu beyitlerde görüldüğü üzere, şair kutsal kıssaları (Tûr Dağı), ve dinî kavramları (nur, takva, nübüvvet, keramet) halife Abdulmü'min b. Alî'yi ilahî destekli bir güç olarak sunmaktadır. Böylece dinî motifler, siyasî meşruiyetin aracı hâline getirilir.

²⁷ Ebû Bekir Muhammed b. Muhammed b. 'Alî el-Mâlikî İbn Hamîs, *Matla'u'l-envâr ve nuzhetu'l-besâir ve'l-ebâr*, thk. 'Abdullâh Murâbit et-Terğî (Beirut; Ribat: Dâru'l-Emân, 1999), 94; 'Abdulvahid b. 'Alî et-Temîm el-Merrâkuşî, *el-Mû'cib fî telhîsi ahbâri'l-Mağrib*, thk. Salâhaddin el-Hevârî (Beirut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 2006), 159; Salâhuddîn Halîl b. Ubeyk b. Abdullah es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefayât*, thk. Ahmet el-Arnâût ve Türkî Mustafâ (Beirut: Dâru İhyâ'i't-Turâs, 1999), 4/218.

Yine şair Abdülmelik b. Ğusn el-Hicârî (öl. 454/1062) Tuleytula hükümdarı el-Me'mûn Yahya b. Zî'n-Nûn (öl. 467/1075) tarafından hapse atılınca kendisini affettirmek için hapis ve hapsedilenlerin sıfatı hakkında bin beyitten oluşan *es-Sicn ve'l-mescûn* isimli bir risale yazmıştır.²⁸ el-Hicârî bu beyitlerde başına birtakım musibetler gelen ancak daha sonra kurtuluşa ve nimete kavuşan peygamberlerin isimleri ve kıssalarından bahsederek kendini affettirmeye çalışmıştır:

قَدْ أَجَابَ إِلَهَهُ دَعْوَةَ نُوحٍ   حِينَ نَادَى بِأَنَّهُ مَغْلُوبٌ
وَشَفَى ذُو الْجَلَالِ عِلَّةَ أَيُّوبَ   وَقَدْ شَارَفَ الرَّدَى أَيُّوبُ
وَأَنْقَضَى سِجْنَ يُوسُفَ وَقَدْ اسْتَيْأَسَ   وَازْتَدَّ مُبْصِرًا يَغْفُوبُ

"Nûh, ben mağlup oldum dediği zaman Allah onun duasına icabet etti.

Eyyûb ölümüne yaklaştığında Allah, Eyyûb'un hastalığına şifa verdi.

*Yûsuf'un hapsi, ümidini kestiği bir anda bitti ve Ya'kûb'un gözleri tekrar görür oldu."*²⁹

Şair, üç farklı peygamberin başından geçen musibetleri ve Allah'ın onlara yardımını hatırlatarak kendi durumunu meşrulaştırmakta ve masumiyetini politik bir dile çevirmektedir. Birinci beyti (قَالَ) *"Nûh dedi ki: 'Rabbim! Şüphesiz onlar malı ve çocuğu, zararını artırmak başka bir işe yaramayan kişiye uyup bana karşı geldiler"*³⁰ ayetinden; ikinci beyti (وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسْنِي الضُّرِّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ) *"Hani Eyyûb Rabbine, 'Şüphesiz ki ben musibete uğradım, sen ise merhamet edenlerin en merhametlisisin' diye nidada bulunmuştu"*³¹ ayetinden; son beyti ise (فَلَمَّا) *"Müjdeyi getiren kişi gömleği Yakûb'un yüzüne atınca gözleri görmeye başladı. Yakûb, 'Size dememiş miydim? Sizin bilmediğin bir şeyi, ben, Allah'ın bildirmesiyle bilirim' dedi"*³² ayetinden esinlenerek nazmetmiştir. Bu beyitler, Kur'ân kıssalarının nasıl politik söyleme dönüştüğünü gösteren açık örneklerdir.

Endülüs Mulûku't-Tavâif Dönemi şairlerinden olan İbnu'l-Haddâd (öl. 480/1087) bir şiirinde Benî Sumâdîh hükümdarlarından Mu'tasım b. Ma'n et-Tüçübî'yi (öl. 484/1091) cimri olması sebebiyle hicvetmiştir. Bu hicvinde şair Kur'ân'da Hz. Nûh'un ömrü ile ilgili olan kısmı siyasî hiciv aracına dönüştürerek, İbn Sumâdîh'in yönetimini itibarsızlaştırmıştır. Akli diline hâkim olamayan³³ İbnu'l-Haddâd, bu hicvinden sonra Mursiye'ye, akabinde de Sarakusta'ya kaçmıştır.³⁴ Mu'tasım'ı hicvettiği bu şiirinde şöyle demiştir:

يَا طَالِبَ الْمَغْرُوفِ دُونَكَ فَاتْرُكْ   دَارَ الْمَرِيَّةِ وَارْفُضْ ابْنَ صُمَادِحِ
رَجُلٌ إِذَا أَعْطَاكَ حَبَّةَ خَزْدَلٍ   أَلْفَاكَ فِي قَيْدِ الْأَسِيرِ الطَّائِحِ
لَوْ قَدْ مَضَى لَكَ عُمْرُ نُوحٍ عِنْدَهُ   لَا فَرْقَ بَيْنَكَ وَالْبَعِيدِ النَّازِحِ

²⁸ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'l-ratîb*, 3/424.

²⁹ Muhammed b. 'Abdullâh b. Ebî Bekr el-Kâdî el-Belensî İbnu'l-Ebbâr, *İ'tâbu'l-kitâb*, thk. Sâlih el-Eşter (Dimaşk: Matbuatu'l-Lecneti'l-Luġati'l-Arabiyye, 1380/1961), 220.

³⁰ Nûh, 71/21.

³¹ el-Enbiyâ, 21/83.

³² Yûsuf, 12/96.

³³ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'l-ratîb*, 3/504.

³⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. İbrâhîm el-Kaysî el-Vâdîşî İbnu'l-Haddâd, *Divânü İbnü'l-Haddâd el-Endelüsî*, thk. Yûsuf 'Alî Tavîl (Beyrut: Dâru'l-Kutübi'l-İlmiyye, 1990), 14; Rahmi Er, "İbnu'l-Haddâd el-Vâdîşî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/21/60.

“Ey iyilik arayan! Yolunu değiştir, el-Meriyeye beldesini terk et ve İbn Sumâdih’i bırak!
Öyle bir adam ki, sana bir hardal tanesi verse, karşılığında seni zayıf bir esir gibi zincire vurur.
Onun yanında Nûh’un ömrü kadar yaşasan da uzaklara göçmüş bir garipten farkın olmaz.”³⁵

Şair bu beyitlerde İbn Sumâdih’i cömertlikten uzak, güvenilmez bir yönetici olarak resmediyor. Azıcık bir lütuf karşılığında ağır bir bedel ödetmesinden dolayı onu adaletsiz ve menfaatçi olduğunu gösteriyor. Yine Kur’ân’daki kıssaları (Nûh’un uzun ömrü) hicivsel bir siyasî dille dönüştürüyor.

Endülüs’te oluşan siyasî istikrarsızlık ve sürekli olarak Hristiyanlara karşı toprak kaybedilmesi sonucunda peygamber methiyelerinin şiir geleneğinde belirgin bir yaygınlık kazandığı görülmektedir. Nitekim şairler, Müslümanların içine düştüğü bu zorlayıcı şartlardan kurtuluşun ancak Hz. Peygamber’in sünnetine yeniden sarılmakla mümkün olacağına inanmış ve bu düşüncenin bir yansıması olarak kasidelerini Hz. Peygamber’in şahsiyetini ve sünnetini anlatmaya tahsis etmiştir.³⁶ Bu kaside ve şiirlerde Hz. Peygamberi methederken diğer taraftan muhataba cihat ve mücadele çağrısında bulunmuşlardır. Örneğin, İbnü’l-Ahmer’in kâtibi olan şair Ebû ‘Amr b. el-Murâbit (öl.?), Mağrib’de hüküm süren Berberî hanedanı Merînîler’den yardım talep ettiği, 49 beyitten oluşan mersiye ve istigâse kasidesinin³⁷ büyük kısmında Hz. Peygamber’in tavsiyelerine ve ahiretteki hesap gününe atıf yaparak muhataplarını harekete davet etmektedir. Bu kasideden seçilen bazı beyitler şöyledir:

أَوْ يَقْتَدِي بِنَبِيِّهِ أَوْ يَهْتَدِي	مَنْ ذَا يَثُوبُ لِرَبِّهِ مِنْ ذَنْبِهِ
وَأَحَقُّ مَنْ فِي صَرْخَةٍ بِهِمْ ابْتَدِي	أَبْنِي مَرِينٍ أَنْتُمْ جِيرَانُنَا
جَبْرِيْلُ حَقًّا فِي الصَّحِيحِ الْمُسْنَدِ	فَالْجَارُ كَانَ بِهِ يُوصِي الْمُضْطَفَى
مِنْهُ إِلَى الْقَرْصِ الْأَحَقِّ الْأَوْكَدِ	كُنْتُ الْجِهَادَ عَلَيْكُمْ فَتَبَادَرُوا
حَسَنًا تَفُوزُوا بِالْحَسَنِ الْخَرْدِ	وَارْضُوا بِإِخْدَى الْحُسَيْنِيِّينَ وَأَقْرَضُوا
وَالْخَوْرُ قَاعِدَةٌ لَكُمْ بِالْمَرْصَدِ	هَذِي الْجِنَانُ تَفْتَحَتْ أَبْوَابَهَا
مِنْهُ الْخُضُولُ عَلَى النَّعِيمِ السَّرْمَدِ	هَلْ مِنْ بَايَعٍ مِنْ رَبِّهِ مِنْ مُشْتَرٍ
وَطَرِيقُ هَذَا الْعُذْرِ غَيْرُ مُمَهَّدِ	مَاذَا اغْتَدَارُكُمْ عَدَا لِنَبِيِّكُمْ
وَتَرَكْتُمُوهُمْ لِلْعُدُوِّ الْمُغْتَدِي؟	إِنْ قَالَ لِمَ فَرَطْتُمْ فِي أُمَّتِي؟
وَسَلُّوا الشُّفَاعَةَ مِنْهُ يَوْمَ الْمَشْهَدِ	إِخْوَانَنَا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا
مِنْ حَوْضِهِ فِي الْحَشْرِ أَغْدَبَ مُورِدِ	وَاشْعُوا لِنُضْرَةِ دِينِهِ يَسْقِيكُمْ

“Kim, günahından dolayı Rabbine tövbe edecek, yahut Peygamberine uyacak yahut doğru yola girecek?

Ey Benî Merîn! Siz bizim komşularımızsınız; böyle bir çağrıda söze başlamaya en layık olanlar

³⁵ İbnü’l-Haddâd, *Dîvânu İbnü’l-Haddâd el-Endelüsî*, 184; el-Makkarî, *Nefhu’t-tîb min ğusni’l-Endelüsî’l-ratib*, 3/504.

³⁶ Kurârî, *el-Medâihu’n-Nebeviyye fi’ş-şî’ri’l-Endelüsî fi’l-karnî’s-sâmin el-hicrî madâmînuhâ ve eşkâluha’l-fenniyye Lisânuddîn İbnü’l-Hatîb ve İbn Câbir “unmûzecen”*, 41.

³⁷ Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Sa’îd el-Ğirnâtî *Lisânuddîn İbnü’l-Hatîb, el-İhâta fi ahbâri Ğirnâta* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1424/2003), 1/330; Ebû Zeyd ‘Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed İbn Haldûn, *Dîvânu’l-Mubtede’ ve’l-haber fi târihi’l-‘Arab ve’l-Berber ve men ‘âsarahum min zevî’ş-şe’ni’l-ekber*, thk. Halîl Şehâde (Beyrut: y.y., 1408/1988), 7/264; ‘Anân, *Devletü’l-İslâm fi Endelüs*, 5/101.

sizsiniz.

Zira Resulullah, komşuluk hakkında tavsiyede bulunmuş, Cebrail de bu hakikati sahih senetlerle teyit etmiştir.

Size cihat farz kılınmıştır. O hâlde bu en kuvvetli farzı eda etmeye acele edin.

İki güzellikten biriyle razı olun. (Ya zafer ya da şehadet). Güzel bir borç (infak) verin ki, karşılığında cennet hurileriyle ödüllendirilesiniz.

İşte cennet kapıları ardına kadar açılmıştır. Huriler size hazırlık içinde beklemektedir.

Var mı Rabbinden alışveriş yapan, O'ndan ebedî nimetleri satın alan?

Yarın Peygamberinize ne özür beyan edeceksiniz? Bu özrün yolu hiç de kolay hazırlanmış değildir.

Eğer size 'Niçin ümmetim konusunda gevşeklik ettiniz, onları saldırgan düşmana bıraktınız?' derse, hâliniz nice olur?

Kardeşlerim! Ona salât ve selâm edin, kıyamet gününde ondan şefaata isteyin.

Ve dinini yüceltmek için gayret edin ki, haşır gününde size havzından en tatlı içecekler sunsun.”³⁸

Bu beyitlerde şair, girişte herkesi tövbeye, Peygamber'e tabi olmaya çağırmıştır. Bu, ahlakî-dinî bir nasihat gibi görünse de şiirin devamında bunun doğrudan siyasî ve askerî bir çağrıya hazırlık olduğu anlaşılır. İkinci beyitte şair, doğrudan Benî Merîn hanedanına seslenmiştir. Böylece şiirde dinî nasihatten politik çağrıya geçiş yapmıştır. Peygamber'in "komşuya iyi davranma" tavsiyesine dayanarak, siyasî desteği dinî bir vecibe gibi göstermiştir. Bunun yanı sıra politik müttefiklik, hadisle meşrulaştırılmıştır. Sonrasında cihadın yazılı bir farz olduğunu hatırlatmıştır. Burada dinî bir motif olan cihat, doğrudan siyasî-askerî bir söylem aracına dönüşmüştür. "En güçlü, en öncelikli farz" vurgusu ile savaşa katılmayı reddetmenin dinî bir isyan sayılacağı ima edilmiştir. Kur'ân'daki şehitlik ve zafer anlayışı "iki güzellik" (الحسنين) olarak burada öne çıkarılmıştır. Bu söylem, askerî mücadeleyi hem dinî hem siyasî açıdan cazip hale getirmiştir. Altıncı beyitte şair, askerî seferi sadece dünyevî bir görev değil, aynı zamanda cennetin kapısını açan bir fırsat olarak sunmuştur. Cennetin hurilerle süslenmiş tasviri, askerleri motive eden siyasî propaganda aracına dönüşmüştür. Yine burada Kur'ân'daki (إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ) "*Muhakkak Allah müminlerin canlarını ve mallarını kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır*"³⁹ ayeti ekonomik bir metafor kullanılarak, cihat kârlı bir ticaret gibi gösterilmiştir. Bunu yaparak siyasî mücadeleyi dinî bir pazarlık ve ilahî kazanç olarak sunmuştur. Sonrasında şair, Benî Merîn'i siyasî görevlerini ihmal etmeleri halinde kıyamet gününde Peygamber'e hesap veremeyecekleri ile tehdit etmiştir. Burada siyasî gevşeklik, doğrudan dinî bir suç gibi sunulmuştur. Şiir, Peygamber'e salavat getirme ve şefaata umma söylemiyle bitmiştir. Ancak bunun şartı olarak "dinini desteklemek" gösterilmiştir. Yani siyasî destek, ahirette Kevser havuzundan içmenin şartı gibi lanse edilmiştir. Neticede bu şiir, dinî motiflerin (tövbe, Peygamber'e ittiba, komşuluk hakkı, cihad, şehitlik, cennet, huriler, şefaata, Kevser havuzu) siyasî bir söyleme dönüşümünün çok güçlü bir örneği olarak karşımıza çıkar.

3. Diğer Konular

Endüslü şairler, şiirlerinde yalnızca Kur'ân'dan yaptıkları iktibaslara, peygamberler ve kıssalarına dinî motif olarak başvurmakla kalmamış; aynı zamanda ibadet, ahlak, zühd, cihad, takvâ gibi dinî kavramları da sıkça kullanmışlardır. Örneğin Endüslü meşhur şair İbn Zeydûn, el-Mu'temid'i methettiği bir şiirinde ramazan ayı, bayram, farz, nafil, oruç, hac, Kabe'nin hizmeti gibi dinî motifleri ağırlıklı olarak kullanmıştır:

³⁸ İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, 7/263-264.

³⁹ et-Tevbe, 9/111.

هَنِيئًا لَكَ الْعِيدُ الَّذِي بِكَ أَضْبَحْتَ	تَزُوقُ الضُّحَى مِنْهُ وَتَنْدَى الْأَصَائِلُ
تَلْقَاكَ بِالْبَشْرِى وَحَيَاكَ بِالْمَنَى	فَبَشْرَاكَ أَلْفَ بَعْدَ غَايِكَ قَابِلُ
لَيْسَ يَنْصَرِمُ شَهْرُ الصِّيَامِ لِبَعْدِهِ	نَتَا صَالِحِ الْأَعْمَالِ مَا أَنْتَ غَايِلُ
رَأَيْتَ آدَاءَ الْفَرْضِ ضَرْبَةَ لَازِمِ	فَلَمْ تَرَضْ حَتَّى شَيَّعْتَهُ النَّوَايِلُ
سَدَنْتَ بَيْتَ اللَّهِ حُبًّا لِحَوَارِهِ	لَكَ اللَّهُ بِالْأَجْرِ الْمُضَاعَفِ كَافِلُ

“Kutlu olsun sana o bayram ki, seninle sabahının aydınlığı parladı, ve akşamüstünün serinliği ferahlık saçtı.

Bayram seni müjdeyle karşıladı, dileklerle selamladı, sana binlerce kez kutlu olsun. Nice yıllara erişesin.

Her ne kadar oruç ayı sona erse de ondan sonra işlediğin salih amellerle bereket devam etmektedir.

Farz ibadeti yerine getirmeyi vazgeçilmez bir görev bildin, ama onunla yetinmedin, nafilelerle onu destekledin.

Allah'ın Beyti'ne (Kâbe'ye) hizmeti ona yakın olma arzusu ile yerine getirdin. Allah da sana kat kat ecir vermeyi üstlendi.”⁴⁰

Bu beyitler ilk bakışta Ramazan, bayram, farz ve nafile ibadetler, Kâbe hizmeti gibi doğrudan dinî motifler etrafında şekillenmektedir. Ancak dikkatli okunduğunda, bunların yalnızca bireysel bir dindarlık tasviri olmadığını; aynı zamanda politik söyleme eklemlenen bir dinî meşruiyet aracı işlevi gördüğünü görmek mümkündür. İlk beyitte bayram gibi tüm ümmete ait kutsal bir gün, bir kişinin adıyla özdeşleştirilmiştir. Bu, dinî bir zamanın politik şahsiyetin yüceltilmesine tahvil edilmesidir. Şair, muhatabının “farz ibadetleri yerine getirmekle yetinmeyip nafilelerle onları taçlandırdığını” söylemektedir. Burada kişi, sıradan bir dindar olmaktan çıkarılıp, ümmetin öncüsü ve örneği haline getirilmektedir. Bu da onun toplumsal liderliğine ahlakî ve dinî meşruiyet kazandırmaktadır. Son beyitte doğrudan Haremeyn hizmetini hatırlatmaktadır. Tarih boyunca Kâbe'nin hizmeti, yalnızca ibadet değil aynı zamanda siyasî otoritenin en güçlü sembollerinden biri olmuştur. Burada dinî hizmet, politik kudretin ilahî garanti altına alınması gibi sunulmaktadır. Sonuç olarak şair, dinî sembolleri siyasî övgü ve meşruiyet üretiminde araçsallaştırmaktadır. Mekke, Medine, bayram, ibadet gibi kutsal unsurlar, hükümdarların veya seçkinlerin toplumsal otoritesini pekiştiren bir politik söyleme dönüşmektedir.

Yine Endülüs Hilafet Dönemi şairlerinden olan Ebû Mervân el-Cezîrî (öl. 394/1004) hapse düştükten sonra 219 beyitten oluşan bir kaside ile Hacib el-Mansûr'dan af dilemiştir. Bu kasidesinde birçok konuyu ele almış kasidenin sonunda tevhidî bir güven duygusunu politik bir mesajla iç içe geçirerek şöyle demiştir:

وَاللَّهُ حَسْبُكُمْ وَحَسْبِي أَنَّهُ	حَسْبُ الْمُنِيبِ الْقَانِتِ الْمُسْتَغْفِرِ
وَالِيهِ أَسْنَدُ أَمْرِكُمْ وَكَفَى بِهِ	سَدًّا لِكُلِّ مَفْوِضٍ مُسْتَقْدِرِ
وَعَسَى رِضَى الْمُنْصُورِ يُسْفِرُ وَجْهَهُ	فَيَدِيلُ مِنْ وَجْهِ الْفِرَاقِ الْأَعْبَرِ

“Allah size de bana da yeter. Çünkü O, yönelen, itaat eden ve istiğfar eden kullara yeterlidir.

İşinizi Allah'a havale ediyorum. Çünkü O, işini Allah'a bırakan ve kudretini O'na teslim eden herkes için yeterli bir destektir.

⁴⁰ İbn Zeydûn, *Dîvânu İbn Zeydûn*, 237.

Umulur ki Mansûr'un rızası yüzünü aydınlatır da bu tozlanmış ayrılığın yüzüne karşı üstün gelir."⁴¹

Şair ilk olarak (حسبنا الله ونعم الوكيل) "Allah bize yeter; O ne güzel vekildir"⁴² ayetine değinmektedir.

Burada muhataplarına ve kendisine Allah'ın yeterli olduğunu söyleyerek, dünyevî iktidarların karşısında ilahî desteğe dayanan bir meşruiyet inşa etmektedir. İkinci beyitte şair, tevekkül söylemi üzerinden politik bir eleştiri geliştirip, dünyevî otoriteye karşı doğrudan meydan okumayıp, fakat işlerin nihai merciinin Allah olduğunu vurgulayarak mevcut haksızlığın geçiciliğine işaret etmektedir. Kısacası, bu beyitlerde "dinî motifler" politik bir söyleme dönüşmektedir. Şair, Allah'a dayanarak hem kendi masumiyetini haklı çıkarmakta hem de topluma umut ve sabır bilinci aşılmaktadır.

Bilindiği gibi Müslümanlar Endülüs'te belli bir dönemden sonra zayıflamaya başlamışlar ve bölgede hâkim güç olmaktan çıkmışlardır. Yavaş yavaş Hristiyanlara karşı bütün topraklarını kaybetmişlerdir. Endülüslü Müslümanlar bu süreçte Hristiyanlar tarafından pek çok zulme maruz kalmışlardır. Özellikle de azınlık durumuna düştükten sonra zorla dinleri değiştirilmeye çalışılmış, dilleri yasaklanmış, ibadet yapmalarına izin verilmemiştir. Müslümanlara karşı takınılan sert ve acımasız tavır karşısında Endülüslü Müslümanlar dönemin güçlü İslam devletlerine yardım çağrısında bulunmuşlardır. Bu yardım taleplerini de istiğâse (feryadname) kasideleri yazarak içinde buldukları zor durumu dile getirip maruz kaldıkları baskı ve zulmü tasvir etmişlerdir. İşte bu kasidelerde şairler yoğun bir şekilde dinî motifleri kullanarak muhatabını ikna etmeye çalışmıştır. Bunun örneği Osmanlı Devleti padişahlarından II. Bayezid'e da ulaşmış olan 105 beyitten oluşan anonim bir şiiirdir.⁴³ Bu kasidede şair yoğun bir şekilde dinî kavramları kullanmıştır. Burada bütün beyitlerini incelemek mümkün olmadığından kasidede dinî motiflerin yoğun kullanıldığı bazı pasajlarına değinilecektir:

بَدِينِ كِلَابِ الرُّومِ شَرِّ الْبَرِيَّةِ	فَأَهَا عَلَى تَبْدِيلِ دِينِ مُحَمَّدٍ
بِأَسْمَاءِ أَغْلَاجٍ مِنْ أَهْلِ الْقِيَادَةِ	وَأَهَا عَلَى أَشْمَائِنَا حِينَ بَدَلَتْ
يَزُوخُونَ لِلْبَلَاطِ فِي كُلِّ غَدْوَةٍ	وَأَهَا عَلَى أَنْبَائِنَا وَبَنَاتِنَا
وَلَا يُقَدِرُونَ أَنْ يَمْنَعَهُمْ بِحِيلَةٍ	يَعْلَمُونَ كُفْرًا وَزُورًا وَفِرْيَةً
مَرَابِلٍ لِلْكَفْرِ بَعْدَ الطَّهَارَةِ	وَأَهَا عَلَى تِلْكَ الْمَسَاجِدِ سُورَتْ
نَوَاقِيسُهُمْ فِيهَا نَظِيرُ الشَّهَادَةِ	وَأَهَا عَلَى تِلْكَ الصَّوَامِعِ عَلَقَتْ
لَقَدْ أَظْلَمْتُ بِالْكَفْرِ أَغْظَمَ ظُلْمَةٍ	وَأَهَا عَلَى تِلْكَ الْبِلَادِ وَحُسْنِهَا

"Muhammed'in dininin yerine mahlûkatın en aşağılığı olan Rum köpeklerinin dininin konulması ne acı!

Kaba ve Arap olmayanların isimleri ile isimlerimizin değişmesi ne kadar da acı!

Her sabah papaza giden oğullarımız ve kızlarımızın durumu ne kadar da kötü!

Onlara küfrü, batılı ve yalanı öğrettikleri halde onların (Müslümanlığına) hile ile mani olamadılar.

Temiz ve pak olmalarından sonra küfre çöplük olması için duvarlarla çevrilen mescitlere ne kadar da yazık!

Şehadete (ezana) bedel olarak çanlarının asıldığı minarelere ne kadar da yazık!

⁴¹ Hilâl Nâcî, *Kasîdetü Ebî Mervân el-Cezîrî fî'l-adâbi ve's-sünne* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 69.

⁴² Âl-i İmrân 3/173; et-Tevbe 9/59.

⁴³ Ramazan Meşe, "Endülüs Müslümanlarının II. Bayezid'e Yazdığı İstiğâse (Feryadname) Kasidesi", *Amasya İlahiyat Dergisi* 14 (2021), 51-79.

*Küfürle kapkara olmuş şu şehirlere ve güzelliklerine ne kadar da yazık!*⁴⁴

Kasidedeki bu şiir pasajında şair, İslâmî kimliğin tahrif edilmesi ve Müslüman toplumun siyasî-dinî baskılar altında Hristiyan kültürel tahakkümüne uğraması karşısında derin feryadını dile getirmiştir. Şair bu beyitlerde Hz. Muhammed'in dininin değiştirilmesi, mescitlerin kirletilmesi, ezanın okunduğu minarelerin çan kulelerine çevrilmesi ve küfrün her tarafını kaplaması gibi durumları özellikle ifade etmiştir. Müslümanlar için önem arz eden bu durum karşısında Müslümanlar üzeri kapalı bir şekilde harekete davet edilmiştir. Zira Müslümanlar için yukarıdaki durumlar ümmet ve İslam birliğini gerektiren durumlar olduğundan şair bu dinî motifleri özellikle kullanmıştır. Bu durumda kalan bir İslam beldesi için birlik olma ve küfre karşı topyekûn durmaya işaret etmiştir.

Aynı kaside de şair Hz. Peygamber, sahabe ve salih kimselerden bahsederek, bu isimleri yardım çağrısına olumlu dönüş almak için politik bir gaye ile kullanıyor:

وَبِالْمُصْطَفَى الْمُخْتَارِ خَيْرِ الْبَرِيَّةِ	سَأَلْنَاكَ يَا مَوْلَايَ بِاللَّهِ رَبَّنَا
وَأَصْحَابِهِ أَكْرَمَ بِهِمْ مِنْ صَحَابَةِ	وَبِالسَّادَةِ الْأَخْيَارِ آلِ مُحَمَّدٍ
وَشَيْبَتِهِ الْبَيْضَاءِ أَفْضَلُ شَيْبَةِ	وَبِالسَّيِّدِ الْعَبَّاسِ عَمِّ نَبِيِّنَا
وَكُلِّ وَلِيٍّ فَاصِلٍ ذِي كَرَامَةٍ	وَبِالصَّالِحِينَ الْعَارِفِينَ رَبُّهُمْ
لَعَلَّ إِلَهَ الْعَرْشِ يَأْتِي بِرَحْمَةٍ	عَسَى تَنْظُرُوا فِينَا وَفِيمَا أَصَابَنَا

"Ey Efendim! Rabbimiz Allah adına ve insanlığın en hayırlısı seçilmiş Peygamberimiz adına sizden yardım istiyoruz.

Hz. Muhammed'in soyundan gelen seçkin kimseler ve sahabe adına... O sahabe ne kadar da şereflidir.

Peygamberimizin amcası Abbâs ve onun beyaz saçı adına ki o ne güzel beyazdır.

Allah'ını tanıyan salih kimseler ve keramet sahibi faziletli her Allah dostu adına...

*Umulur ki bize ve başımıza gelenlere bakarsınız ve böylece arşın ilahı bize merhamet eder.*⁴⁵

Bu şiir pasajında şairin söylemleri sadece bireysel bir dindarlığın ifadesi olmaktan ziyade, karşı karşıya bulunulan toplumsal felaket (işgal, zulüm, dinî kurumların tahribi, kimlik erozyonu) karşısında ilahî müdahaleyi talep etmekte, bunu yaparken de İslam tarihinin en güçlü referans noktalarına yönelmektedir. İlk beyitte Allah'ın kudreti ve Hz. Peygamber'in şefaati aracılığıyla yardım dilemesi, ümmetin kurucu değerlerine dönüş çağrısıdır. İkinci beyitte Ehl-i Beyt ve sahabenin zikri, İslam toplumunun tarihsel birlik ve dayanışmasını sembolize eder. Bu yönüyle şair, toplumsal parçalanma karşısında kolektif hafızayı diri tutma işlevi görmektedir. Dördüncü beyitte salihler, veliler ve evliya zikredilerek tasavvufî geleneğin otoritesine başvurulmakta, ilahî yardım talebine mistik bir boyut kazandırılmaktadır. Sonuç olarak bu şiir pasajı, dini-manevî söylemin politik bir içerikle bütünleşmesinin tipik bir örneğidir.

Diğer taraftan Endülüslü şair Ebu'l-Hakem Mâlik İbnu'l-Murahhal (öl. 699/1300) Endülüs'te Hıristiyanların baskısının arttığı dönemde Fas'ta bulunan Müslümanlara yardım çağrısında bulunmuştur. Kaside Cuma günü Karaviyyîn camisinde okunmuştur.⁴⁶ Bu kaside, özellikle dinî motiflerin siyasî bir söyleme dönüştürülmesinin güzel örneklerindedir. Kasidede dinî söylemin

⁴⁴ Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed el-Tilmesânî el-Makkarî, *Ezhâru'r-riyâd fi ahbâri el-Kâdî 'İyâd*, thk. Mustafa es-Sekkâ vd. (Kahire: Matba'âtu Lecnetü't-Te'lîf, 1939), 1/112.

⁴⁵ el-Makkarî, *Ezhâru'r-riyâd fi ahbâri el-Kâdî 'İyâd*, 1/113.

⁴⁶ 'Anân, *Devletü'l-İslâm fî Endelüs*, 5/47.

yoğun olduğu bazı beyitler şöyledir:

فَإِنَّهُ إِنْ تُسَلِّمُوهُ يُسَلِّمَ	اسْتَنْصِرِ الدِّينَ بِكُمْ فَأَقْدِمُوا
وَأَسْرِجُوا لِنَضْرِهِ وَأَلْجِمُوا	لَا تُسَلِّمُوا الْإِسْلَامَ يَا إِخْوَانَنَا
بِرَحْمِ الدِّينِ وَنِعْمَ الرَّحِمُ	لَا ذَتْ بِكُمْ أَنْدَلَسُ نَاشِدَةً
لَا يَزُحِمُ الرَّحْمَنُ مَنْ لَا يَزُحِمُ	وَاسْتَرْحَمْتَكُمْ فَأَرْحَمُهَا إِنَّهُ
دَارَتْ بِهَا مِنَ الْعَدَا جَهَنَّمُ	لَهْفًا عَلَى أَنْدَلَسٍ مِنْ جَنَّةٍ
مَكَّةُ حُزْنَا وَالصَّفَا وَزَهْرَمُ	فُزْطَبَةُ هِيَ الَّتِي تَبْكِي لَهَا
كَرِيمَةً فَفَاضَ مِنْهَا الْحَكْمُ	بَاغُوا مِنَ اللَّهِ الْكَرِيمِ أَنْفُسًا
فَاجْتَمَعُوا بِبَابِهِ وَازْدَحَمُوا	دَعَاهُمْ اللَّهُ إِلَى رَحْمَتِهِ
وَفِي رِضَا الرَّبِّ النَّعِيمِ الْأَدْوَمُ	يَضْرِبُ بِالسَّيْفِ فَيَرْضِي رَبَّهُ
وَلَا خَوْفَ نَعِيمٍ يُعْذَمُ	لَمْ يَثْبُتْ عَنْ عَزْمِهِ أَهْلٌ وَلَا مَالٌ
يَدْعُونَ مَهْمَا كَبُرُوا وَأَخْرَمُوا	وَاللَّهُ رَاضٍ عَنْهُ وَالْخَلْقُ لَهُ
إِلَى الَّذِي مِنْ رَبِّكُمْ وَعَدْتُمْ	حَدُّوا السِّلَاحَ وَأَنْفَرُوا وَسَارِعُوا
فِيهِ لَنَا الْخَيْرُ فَأَنْتَ الْمُلْهَمُ	يَا رَبِّ وَقَفْنَا وَأَلْهَمْنَا لِمَا
أَنْتَ بِمَا فِيهِ الصَّلَاحُ أَعْلَمُ	يَا رَبِّ أَصْلِحْ حَالَنَا وَبَالَنَا
يَا رَبِّ وَاغْصِمْنَا فَأَنْتَ تَعْصِمُ	يَا رَبِّ وَأَنْضِرْنَا عَلَى أَعْدَائِنَا
ذُنُوبِنَا فَارْحَمْنَا فَأَنْتَ تَرْحَمُ	يَا رَبَّنَا مَا دَاوْنَا شَيْءٌ سِوَى

"Din sizden yardım istedi, öyleyse ilerleyin. Eğer onu teslim ederseniz, teslim edilmiş olur.

Ey kardeşlerimiz, İslam'ı teslim etmeyin. Onun zaferi için atlarınızı eyerleyin ve gemleyin.

Din kardeşliği hatırına Endülüs size sığındı. Dinin bağı ne güzel bir bağıdır!

Sizden merhamet diledi, siz de merhamet edin. Çünkü Rahmân, merhamet etmeyene merhamet etmez.

Düşman tarafından cehenneme dönüştürülen bir cennet olan Endülüs'e ne yazık!

Kurtuba için Mekke, Safâ ve Zemzem hüznle ağlıyor.

Onlar, Allah'a değerli canlarını sattılar. Ve bu alışverişten hikmet taşı.

Allah onları rahmetine çağırdı. Onlar da kapısında toplanıp izdiham ettiler.

Kılıçla vurdu, böylece Rabbini hoşnut etti. Rabbin rızasında ise ebedî nimet vardır.

Ne ailesi ne malı onu caydırdı. Ne de kaybolabilecek bir nimet korkusu.

Allah ondan razıdır, insanlar da onun için ne zaman tekbir getirseler ve ne zaman ihrama girseler dua eder.

Silahınızı kuşanın, seferber olun, acele edin. Rabbinizden olan şeye kavuşun ve geri dönün.

Ey Rabbimiz! Bizi muvaffak kıl ve hayırlı olan konusunda ilham ver. Zira Sen ilham verensin.

Ey Rabbimiz, halimizi ve ahvalimizi ıslah et. Çünkü içinde en doğru olanı bilen Sensin.

Ey Rabbimiz, düşmanlarımıza karşı bize yardım et. Ey Rabbimiz, bizi koru; çünkü koruyan ancak Sensin.

Ey Rabbim! Bizim derdimiz sadece günahlarımızdır. O hâlde bize merhamet et; Sen merhamet edensin.”⁴⁷

İlk beyitte şair, “*Din sizden yardım istiyor, öyleyse ilerleyin*” ifadesinde, din özne haline getirilmiş ve sanki yardım isteyen bir varlık gibi konuşmuştur. Bu, doğrudan Kur’ân’ın (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَضَرُّوا اللَّهَ) “*Ey iman edenler! Siz Allah’ın dinine yardım ederseniz, O da size yardım eder, ayaklarınızı savaşta sabit kılar*”⁴⁸ ayetinden iktibastır. İkinci beyitte “*Ey kardeşlerimiz, İslam’ı teslim etmeyin*” ifadesi, dinî korumayı siyasî ve toplumsal bir görev olarak sunar. Burada iman ile vatan savunması eşitlenmiştir. Şair, Endülüs’ün düşüşünü tasvir ederken doğrudan Mekke, Safâ ve Zemzem’i zikretmiştir. Bu beyitte, Endülüs’ün kaybı yalnızca yerel bir trajedi değil, İslam dünyasının merkezindeki kutsal mekânları sarsan evrensel bir felaket olarak tasvir edilmiştir. Yani Kurtuba’nın düşüşü, Mekke’nin gözyaşı şeklinde bir söylem inşa edilmiştir. Bu, kutsal şehirler üzerinden oluşturulan güçlü bir politik meşruiyet söylemidir. “*Kılıçla vurdu ve Rabbini razı etti*” ifadesi, cihadın şehadetle cenneti kazanma fikrini siyasî bir motivasyon aracına dönüştürür. Burada bireysel takva ile toplumsal sorumluluk iç içe geçirilmiştir. Şiirin son bölümlerinde ardı ardına gelen dualar toplumsal bir seferberlik duasına bürünmüştür. Bu kısım, siyasî motivasyonu dinî yakarıyla pekiştirmiş ve mücadeleyi “*Allah’ın yardımına bağlama*” mantığını öne çıkarmıştır.

Endüslü şairler dinî motifleri bazen bir kadını etkilemek gayesi ile de kullanmışlardır. Mesela şair İbnü’l-Haddâd (öl. 480/1087), rahibe olan Nuveyre adında sevdiği bir kadına yazdığı şiirde sevgilisinin Hristiyan olmasından dolayı teslîs, İncîl, İsâ, mesîh, kilise gibi Hristiyanlık dinine ait birçok terimi kullandığı görülür:

مُرِيحَةَ قَلْبِي الشَّائِي	عَسَاكَ بِحَقِّ عَيْسَاكَ
كَ إِحْبَائِي وَإِهْلَاكِي	فَإِنَّ الْحُسْنَ قَدْ وَلَا
وَرُهْبَانٍ وَنَسَاكَ	وَأَوْلَعْنِي بِضَلْبَانٍ
هُوَى فِيهِنَّ لَوْلَاكَ	وَلَمْ آتِ الْكِنَائِسَ عَنْ

“İsa’nın hakkı için, ey sevgili! Dertli kalbimi ferahlat.

Şüphesiz ki güzellik, benim dirilişimi de helâkimi de sana bırakmıştır.

Ve (güzelliğin) beni haça, keşişlere ve zahitlere meftun etti.

Kiliselere hevesle gitmedim; sen olmasaydın, uğramazdım onlara.”⁴⁹

Müslüman şair, Hristiyan sembollerini aşk diliyle dönüştürerek kullanmıştır. Kur’ân’daki İsa figürü burada aşkın yüceltilmesinde kullanılan politik bir araçtır. Yine de bu tür söylemler, çok dinli Endülüs toplumunun ortak kültür zeminini yansıtmaktadır. Şair sevgiliyi o kadar kutsamıştır ki, onun uğruna kiliselere gitmeyi bile meşrulaştırmıştır. Neticede burada Hz. İsa, haç ve kilise sembolleri, aşkın mutlak otoritesine hizmet eden politik bir dönüşüme uğramıştır.

Son olarak bazen şairler politik söylemlerini güçlendirmek gayesiyle kullandıkları dinî kavramlarda tevhit ve iman dairesinden çıkmışlardır. Buna örnek olarak İbn Hânî el-Endelüsî’nin (öl. 362/973), Halife Mu’iz Li Dinillah’ı (öl. 931/985) metheden kasidesinin şu beyitleri buna örnek

⁴⁷ ‘Anân, *Devletü’l-İslâm fi Endelüs*, 3/647-650.

⁴⁸ Muhammed, 47/7.

⁴⁹ İbnü’l-Haddâd, *Dîvânu İbnü’l-Haddâd el-Endelüsî*, 241.

verilebilir:

فَاخُكُمُ فَأَنْتَ الْوَاحِدُ الْفَهَّارُ	مَا شِئْتَ لَا مَا شَاءَتْ الْأَقْدَارُ
وَكَأَنَّمَا أَنْصَارُكَ الْأَنْصَارُ	وَكَأَنَّمَا أَنْتَ النَّبِيُّ مُحَمَّدٌ
فِي كُتُبِهَا الْأَخْبَارُ وَالْأَخْبَارُ	أَنْتَ الَّذِي كَانَتْ تُبَشِّرُنَا بِهِ
قَدْ دَوَّخَ الطُّغْيَانُ وَالْكَفَّارُ	هَذَا إِمَامُ الْمُتَّقِينَ وَمَنْ بِهِ
وَبِهِ يُحِطُّ الْإِضْرُ وَالْأُوزَارُ	هَذَا الَّذِي تُرْجَى النَّجَاةُ بِحُبِّهِ
وَتَفَجَّرَتْ وَتَدَفَّقَتْ أَنْهَارُ	هَذَا الَّذِي تَجْدِي شَفَاعَتُهُ غَدَا
يُنْمَى إِلَيْهِمْ لَيْسَ فِيهِ فَخَارُ	مَنْ آلِ أَحْمَدَ كُلِّ فَخْرٍ لَمْ يَكُنْ

“Senin dilemenle olur, kaderin dilemesiyle değil. Çünkü hüküm sende, sen ise kudret ve hâkimiyet sahibisin.

Sanki sen, Allah’ın Resûlü Muhammed’sin; sanki etrafındaki yardımcılardan da onun Ensâr’ıdır.

Önceki haberlerin ve Yahudi bilginlerinin bize müjdelediği kişi sensin.

İşte bu, muttakîlerin imamıdır. Onunla zulüm ve küfür ortadan kaldırılmıştır.

İşte bu zât, sevgisiyle kurtuluşa ümit bağlanan; onun vesilesiyle ağır yükler ve günahlar hafifletilen kimsedir.

İşte bu zâtın şefaati yarın fayda verecek; onunla cennet ırmakları coşup akacaktır.

O, Ahmed ailesindedir; her türlü gerçek şeref onlara dayandırılır. Onlara nispet edilmeyen övünç, hakiki bir övünç değildir.”⁵⁰

Bu beyitler, dinî motiflerin ve sembollerin doğrudan politik söyleme dönüştüğü klasik örneklerden biridir. Şair burada hükümdarı veya önderi yüceltirken, onun şahsiyetini ilahi kudret, peygamberlik ve kurtarıcılık sembolleriyle özdeşleştirmiştir. İlk beyitte, kaderin hükmünü hiçe sayıp hükümdarın iradesini mutlaklaştırmıştır. Bu, dinî söylemin zirvesi olan “kader” kavramının, siyasal iktidarın kudretiyle yer değiştirmesi anlamına gelir. Böylece hükümdar, Tanrı’nın mutlak tasarrufuna denk bir konuma taşınmıştır. İkinci beyitte hükümdar, doğrudan Hz. Muhammed’e, etrafındaki askerler ise “Ensar” a benzetilmiştir. Bu, dinî-tarihsel referansların politik sahaya aktarılmasıdır. Yönetici, sadece siyasî bir figür değil, ümmetin kurucu kadrosunun yeniden bedenleşmesi gibi sunuluyor. Üçüncü beyitte “Ahbar (Yahudi ve Hristiyan din bilginleri) kitaplarında seni müjdeledi” ifadesi, hükümdarı adeta beklenen mesih konumuna taşımaktadır. Böylece, dinî eskatoloji politik bir övgü aracına dönüşmüştür. Dördüncü beyitte şair, hükümdarı “müttakîlerin imamı” ve “şefaat edecek kurtarıcı” olarak nitemiştir. Bu ise aslında ayet ve hadislerde sadece Peygamber’e özgü bir konumu dünyevî bir lidere aktarmaktır. Hükümdarın sevgisiyle günahların bağışlanacağı, yüklerin hafifleyeceği iddiası, dinî kurtuluşun siyasal bağlılıkla özdeşleştirilmesi olarak değerlendirilebilir. Son beyitte, hükümdarın soyunun Âl-i Ahmed (Peygamber ailesi) ile ilişkilendirilmesi, ona dinî-soy bağlamında bir meşruiyet zırhı kazandırmıştır. Böylece hem siyasî hem de dinî bir üstünlük tesis edilmiştir.

Bu beyitlerde Kur’ân’dan, hadisten ve İslam tarihinden alınan motifler (kader, peygamberlik, Ensar, imamet, şefaat, ehl-i beyt) tamamen politik söylem için kullanılmıştır. Hükümdar, dinî semboller aracılığıyla neredeyse yarı-ilahi bir figüre dönüştürülmüş; yönetimin meşruiyeti ilahî iradeyle özdeş

⁵⁰ Ebü'l-Kâsım Muhammed el-Endelüsî İbn Hânî, *Dîvânu İbn Hânî el-Endelüsî*, thk. Kerem el-Bustânî (Beyrut: Dâru Beyrût, 1980), 146.

kılınmıştır.

Sonuç

Endülüs şiirinde dinî motiflerin politik bir söyleme dönüşümü, İslam edebiyatının toplumsal işlevlerine dair önemli bir örnek teşkil etmektedir. Şairlerin Kur'ân'dan iktibaslara, peygamber kıssalarına, ibadet, takvâ, zühd ve cihat gibi kavramlara sıkça başvurmaları, bu motiflerin yalnızca bireysel dindarlığın ifadesi olmadığını; aynı zamanda siyasî birer araç olarak da kullanıldığını göstermektedir. Bu durum, edebî metnin toplumsal ve siyasî yapıyla kurduğu ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır.

Dinî söylemin şiirdeki işlevi çok yönlüdür. Bir yandan iktidarın meşruiyetini pekiştiren bir araca dönüşmüş, diğer yandan toplumun ortak değerlerini pekiştiren edebî bir ürün olarak işlev görmüştür. Özellikle medih şiirlerinde yöneticilerin adalet, cesaret, takvâ ve cihat kavramları üzerinden idealize edilmesi, siyasî otoriteyi dinî referanslarla güçlendirmiştir.

Bununla birlikte, dinî motiflerin politikleşmesi, edebiyatın kendi doğasında bulunan estetik boyutun geri plana itilmesi anlamına gelmemektedir. Aksine, şairler söz konusu motifleri sanatkârane bir üslupla kullanmalarının yanında siyasal mesajları da içeren bir metin üretmişlerdir.

Dinî motiflerin siyasî bağlamda kullanılması, dönemin sosyo-kültürel yapısının da bir yansımasıdır. Endülüs gibi çokkültürlü, çok dinli ve siyasî rekabetin yoğun olduğu bir coğrafyada, din ortak bir kimlik ve dayanışma unsuru olarak öne çıkmıştır. Şiirdeki dinî söylemin politik işlevi, Müslüman toplumun birliğini koruma ve dış tehditlere karşı direnci artırma amacına hizmet etmiştir. Böylelikle şiir, Müslüman toplumun birliğini inşa eden bir araç konumuna yükselmiştir.

Endülüs şiirinde dinî motiflerin politik dönüşümü, edebiyatın çok boyutlu işlevlerini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Bu şiirler, bir yandan dönemin tarihî ve siyasî koşullarını anlamamıza imkân verirken, diğer yandan da dinî söylemin edebî formlarla nasıl yeniden üretildiğini ve toplumsal bir güç unsuru haline geldiğini göstermektedir. Dolayısıyla Endülüs şiiri, estetik bir miras olmasının yanında, siyasî tarih, toplumsal hafıza ve kültürel kimlik açısından da vazgeçilmez bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Hakem: Dış, Bağımsız.

Teşekkür:

-

Beyanname:

1. Özgünlük Beyanı:

Bu çalışma özgündür.

2. Yazar Katkıları:

Fikir: RM; **Kavramsallaştırma:** RM; **Literatür Taraması:** RM; **Veri Toplama:** RM; **Veri İşleme:** RM; **Analiz:** RM; **Yazma – orijinal taslak:** RM; **Yazma – inceleme ve düzenleme:** RM.

3. Etik Kurul İzni:

Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

4. Finansman/Destek:

Bu çalışma, herhangi bir finansman ya da destek almamıştır.

5. Çıkar Çatışması:

Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.

6. Üretken Yapay Zeka Beyanı:

Çalışmanın hiçbir safhasında yapay zeka araçlarından faydalanılmamıştır.

7. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları:

KAYNAKÇA

- ‘Anân, Muhammed Abdullah. *Devletü’l-İslâm fî Endelüs*. 5 Cilt. Mısır: Mektebetü’l-Hanicî, 2. Basım, 1990.
- Behcet, Muhammed Mustafa. *Dîvânü İbnü’l-Cennân el-Ensârî el-Endelusî*. y.y.: b.y., 1990.
- el-Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Ensâbu’l-eshrâf*. thk. Suheyl Zekkâr, Riyâd ez-Ziriklî. 13 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1417/1996.
- Cevher, Mesut - Ünlü, Hale. “Modern Arap Edebiyatında Şiir ve Siyaset İlişkisi: Ahmet Matar Örneği”. *Doğu Araştırmaları Dergisi* 1/25 (2022), 74-93.
- Dayf, Şevkî. *el-Fennu ve mezâhibuhu fi’ş-şî’ri’l-‘Arabî*. Kahire: Dâru’l-Ma’ârif, 11. Basım., ts.
- Ebû Tâhir es-Silefî, Sadruddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-İsbahânî. *Mu‘cemu’s-sefer*. thk. ‘Abdullâh ‘Umar el-Bârûdî. Mekke: el-Mektebetü’t-Ticâriyye, 2009.
- Er, Rahmi. “İbnü’l-Haddâd el-Vâdîâşî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/60-61. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- el-Fâhûrî, Hannâ. *el-Mûciz fi’l-Edebi’l-‘Arabî ve târîhihi –el-Edebü fi’l-Endelüs ve’l-Mağrib*. Beyrut: Dâru’l-Cîl, ts.
- İbn Bessâm eş-Şenterînî, Ebû el-Hasan ‘Alî el-Endelusî. *ez-Zehîra fî mehâsini ehli’l-Cezîra*. thk. İhsân ‘Abbâs. 8 Cilt. Tunus: ed-Dâru’l-‘Arabiyye, 1978-1981.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd ‘Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed. *Dîvânü’l-Mubtede’ ve’l-haber fî târîhi’l-‘Arab ve’l-Berber ve men ‘âsarahum min zevî’ş-şe’ni’l-ekber*. thk. Halîl Şehâde. Beyrut: y.y., 1408/1988.
- İbn Hamîs, Ebû Bekir Muhammed b. Muhammed b. ‘Alî el-Mâlikî. *Matla’u’l-envâr ve nuzhetu’l-besâir ve’l-ebâr*. thk. ‘Abdullâh Murâbit et-Terğî. Beyrut; Ribat: Dâru’l-Emân, 1420/1999.
- İbn Hânî, Ebû’l-Kâsım Muhammed el-Endelusî. *Dîvânü İbn Hânî el-Endelusî*. thk. Kerem el-Bustânî. Beyrut: Dâru Beyrût, 1980.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed ‘Alî b. Ahmed el-Endelusî. *Tavku’l-Hamâme fi’l-‘ulfeti ve’l-‘ullâf*. thk. İhsân ‘Abbâs. Beyrut: y.y., 1987.
- İbn Zeydûn, Ebû’l-Velîd Ahmed b. Abdillâh. *Dîvânü İbn Zeydûn*. thk. Yûsuf Ferhât. Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1944.
- İbnu’l-Ebbâr, Muhammed b. ‘Abdullâh b. Ebî Bekr el-Kâdî el-Belensî. *İ’tâbu’l-kitâb*. thk. Sâlih el-Eşter. Dimaşk: Matbuatu’l-Lecneti’l-Luğati’l-Arabiyye, 1380/1961.
- İbnü’l-Haddâd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. İbrâhîm el-Kaysî el-Vâdîâşî. *Dîvânü İbnü’l-Haddâd el-Endelusî*. thk. Yûsuf ‘Alî Tavîl. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1990.
- el-Kalkaşendî, Ebû’l-‘Abbâs Ahmed b. ‘Alî. *Subhu’l-a’sâ fî sinâ’ati’l-inşâ*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, ts.

- el-Kıftî, Ebû'l-Hasan 'Alî b. Yûsuf. *İnbâhu'r-ruvât 'alâ 'enbâhi'n-nuhât*. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1406/1982.
- Kurârî, es-Sa'îd. *el-Medâihu'n-Nebeviyye fi's-şî'ri'l-Endelüsî fi'l-karni's-sâmin el-hicrî madâmînuhâ ve eşkâluha'l-fenniyye Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb ve İbn Câbir "unmûzecen"*. Cezayir: Batna Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017.
- Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Sa'îd el-Ğirnâtî. *el-İhâta fî ahbâri Ğirnâta*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- el-Makkarî, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed Tilmesânî el-. *Ezhâru'r-riyâd fî ahbâri el-Kâdî 'İyâd*. thk. Mustafa es-Sekkâ vd. 5 Cilt. Kahire: Matba'âtu Lecnetü't-Te'lîf, 1939.
- el-Makkarî, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed Tilmesânî el-. *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsî'l-ratîb*. thk. İhsan Abbâs. 6 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1977.
- el-Merrâkuşî, 'Abdulvahid b. 'Alî et-Temîm. *el-Mû'cib fî telhîsi ahbâri'l-Mağrib*. thk. Salâhaddin el-Hevârî. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1426/2006.
- Meşe, Ramazan. "Endülüs Müslümanlarının II. Bayezid'e Yazdığı İstiğâse (Feryadname) Kasidesi". *Amasya İlahiyat Dergisi* 14 (2021), 51-79.
- Meşe, Ramazan. "İ'tizâr ve İsti'tâf Şiiri -Cahiliye ve İslâmî Dönem-". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1/10 (2019), 195-215.
- el-Muallimî, Muhammed. *Sahâbatü'r-Resûl sallallâhu aleyhi ve sellem fi's-şî'r el-Endelüsî*. Mağrib: er-Râbita el-Muhammediyye li'l-Ulemâ, 2010.
- Nâcî, Hilâl. *Kasîdetü Ebî Mervân el-Cezîrî fi'l-adâbi ve's-sünne*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Özel, Harun. "Endülüs Şiirinde Hz. Peygamber Methiyeleri". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 2/26 (2022), 621-645.
- es-Safedî, Salâhuddîn Halîl b. Ubeyk b. Abdullah. *el-Vâfi bi'l-vefayât*. thk. Ahmet el-Arnâût ve Türkî Mustafâ. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 1420.
- Uçar, İlyas. *Reconquista: Endülüs'te Müslüman-Hıristiyan İlişkileri*. "Kalemname" 5/9 (Haziran 2020), 220-288.
- Ulutaş, Nurullah. "Orta Doğu'nun Aykırı Şairi Nizar Kabbani'de Politik Söylem". *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi* 3/1 (2019), 13-22.

Badge:

Issue : 55

Year: 2026

Page: 144-146

 Ramazan MEŞE^{a*}^a Assoc. Prof., İnönü University,
ramazan.mese@inonu.edu.tr

* Corresponding Author

Received: 11.01.2025

Accepted: 3.04.2026

Published: 4.30.2026

Citation:

Ramazan MEŞE, , Yazar 3, Yazar 4 & Yazar 5. (2026). Endülüs Şiirinde Dini Motiflerin Politik Dönüşümü. *bilimname*, 55, 144-146.
<https://doi.org/10.28949/bilimname.1815001>

The Political Transformation of Religious Motifs in Andalusian Poetry

Extended Abstract

Al-Andalus refers to the territory and civilization that flourished on the western edge of the Islamic world between 711 and 1492. This period is distinguished not only by its military and political developments but also by the rich civilization built by Muslims in the cultural, scientific, and literary fields. The legacy of science, art, culture, and literature left behind by this civilization continues to attract scholarly interest today.

The literature of a society serves as a vital source for understanding its lifestyle, value system, and cultural traditions. Poetry, as one of the fundamental genres of literature, contributes to our comprehension of the historical context by reflecting the political, social, and cultural dynamics of the period in which it was produced. In this respect, Andalusian poetry holds great significance in recognizing the culture and civilization that Muslims cultivated in the Iberian Peninsula for nearly eight centuries. This poetic tradition, consisting of the literary masterpieces of the era, serves as an indispensable source for understanding the history, culture, geography, and intellectual life of the Muslims of al-Andalus.

One of the main characteristics of Andalusian poetry is that it not only conveys personal emotions and aesthetic concerns but also vividly addresses political and social affairs. In this regard, religious motifs in Andalusian poetry emerge as elements that not only stem from personal piety but also serve political purposes. Particularly in times of social crisis, these motifs are transformed into a form of political discourse and assume various functions.

Although Andalusian poets produced works on diverse themes, religious motifs appear in almost all of their poems. However, it is noteworthy that in certain thematic contexts, religious elements are politicized and employed directly to serve political objectives. This is especially evident in panegyric poems praising rulers (madīḥ), in istighātha poems appealing for support from other Muslim states during times of political hardship, and in i'tidhār and isti'tāf poems written to seek pardon for a fault or crime. In such works, religious motifs are transformed into tools of political propaganda. Within this framework, the religious elements serving propagandistic purposes mostly consist of Qur'anic quotations and allusions,

Screened by

for Authors & Researchers

references to the Prophet, the Companions, and prominent religious figures, as well as references to sacred places and themes such as worship, morality, asceticism, jihad, and piety.

Foremost among the religious motifs employed by Andalusian poets are quotations from the Qur'an. Poets sometimes use Qur'anic expressions verbatim, while at other times they employ language that evokes the Qur'an through implicit allusions. Moreover, they transform the names and stories of the Prophet Muhammad and other prophets into instruments of political discourse. While frequently emphasizing the teachings of the Prophet, they also refer to other prophets mentioned in the Qur'an and politicize their narratives. Likewise, worship rituals such as prayer, fasting, and pilgrimage; sacred places including Mecca, Medina, and the al-Aqsa Mosque; along with various religious concepts and symbols, are commonly employed in poems to serve political aims. Through these motifs, poetry not only gains an aesthetic dimension but also immerses the reader in a spiritual atmosphere. At this point, the poet, by stirring religious sentiments, seeks to achieve political goals—a strategy that can often be seen as effective.

The main research question of this study is to explore how religious motifs were transformed into political discourse in Andalusian poetry. The study focuses on the following objectives: examining the role of religious motifs in supporting the legitimacy of rulers; revealing their contribution to strengthening social unity and resistance; evaluating how poets employed religious motifs to secure personal benefit or pardon; and analyzing the overall function of religious motifs within political discourse. Achieving these aims will allow Andalusian poetry to be assessed not only as an aesthetic literary tradition but also as an intellectual domain situated at the intersection of religious and political expression.

In this study, religious motifs within Andalusian poetry are first identified, and their political transformations are then examined. Selected odes (*qasīdas*) and poems of high representational value are analyzed to reveal how Qur'anic quotations, references to the Prophet and prominent Islamic figures, and other religious elements were transformed into political discourse, as it is not possible to analyze all such poems comprehensively.

A review of the relevant literature indicates that, both in Türkiye and abroad, there is no independent study directly addressing the transformation of religious motifs into political discourse in Andalusian poetry. This underscores the originality of the present research. The study makes use of primary sources related to Andalusian literature and history, as well as the *dīwāns* of Andalusian poets and contemporary academic works. Although several studies have examined political discourse in modern Arabic poetry, the present research focuses on a specific historical period and investigates how religious motifs were transformed into political discourse in the poetry of that era. Therefore, the lack of prior research of this nature highlights the originality and scholarly contribution of this work within the field of Andalusian poetry studies.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Andalusian Poetry, Religious Motifs, Political Discourse, Qur'anic Quotations.

Peer-review: External, Independent.

Acknowledgements:

-

Declarations:

1. Statement of Originality:

This work is original.

2. Author Contributions:

Concept: RM; **Conceptualization:** RM; **Literature Search:** RM; **Data Collection:** RM; **Data Processing:** RM; **Analysis:** RM; **Writing – original draft:** RM; **Writing – review & editing:** RM.

3. Ethics approval:

Not applicable.

4. Funding/Support:

This work has not received any funding or support.

5. Competing Interests:

The author declares no competing interests.

6. GenAI Usage Statement:

No GenAI tools were used at any stage of the study.

7. Sustainable Development Goals:

